

Protestantse
Kerk

IN GESPREK GAAN OVER HET GOEDE NIEUWS?

uitdagingen en richtingen voor de vernieuwing van
evangelisatie

Juni 2020

**Protestantse
Kerk**

Dienstenorganisatie Protestantse Kerk

Joseph Haydnlaan 2a
Postbus 8504
3503 RM Utrecht

Telefoon: (030) 880 18 80
E-mail: info@protestantsekerk.nl

Auteur: dr. Gert-Jan Roest

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de Nieuwe Bijbelvertaling
© Nederlands Bijbelgenootschap 2004

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Uitdagingen rond evangelisatie	8
3. Het evangelie als identiteit van de kerk	11
3.1 Eenheid en diversiteit	11
3.2 Wat is het evangelie?	12
3.3 Het evangelie verbindt alle christelijke tradities	15
3.4 Wat is volgens jou het evangelie in jouw context?	18
3.5 Wat is evangeliseren?	21
4. Hoe kan de kerk haar evangelisatie vernieuwen?	24
4.1 Vernieuwing van het gezamenlijke leven	24
4.2 Vernieuwing van evangelisatie	28
4.3 Conclusie	33
5. Tips van pioniers over het komen tot een geloofsgesprek	35
5.1 Hoe kom je in gesprekken voorbij de oppervlakte?	35
5.2 Hoe kan je op een goede manier over het christelijk geloof spreken?	38
Verwerkingsvragen	43
Literatuur	44

1. Inleiding

Evangelisatie is geen populair woord. Er zit veel negatieve beeldvorming omheen. Oorspronkelijk betekende het zoiets als in gesprek gaan over een gebeurtenis die belangrijk is en blijdschap veroorzaakt. In de eerste eeuwen van de christelijke kerk lijkt evangelisatie meer op een explosie van vreugde dan op het vervullen van een religieuze plicht.¹ Vandaag de dag is dat voor velen anders. Evangelisatie wordt eerder als een moeilijk of irritant onderwerp ervaren. Als je mensen vraagt waar ze aan denken bij het woord 'evangelisatie' komt regelmatig het beeld van de man op de zeepkist naar boven of zelfs de voet tussen de deur. Dat zijn geen aantrekkelijke beelden voor evangelisatie omdat liefde en wederzijds respect hierin lijken te ontbreken. Vragen die dan boven komen zijn: 'Waarom wil je die ander eigenlijk overtuigen? Waarom denk je dat jouw manier van geloven de enige juiste is?'

Is het mogelijk om evangelisatie positief te duiden, voorbij negatieve beelden? In kerkelijke gesprekken wordt dat wel geprobeerd en het belang van evangelisatie wordt steeds weer onderstreept. De WereldRaad van Kerken heeft er recent hernieuwde aandacht aan gegeven. Voor langere tijd was dit niet zo. Men had in oecumenische kringen in de vorige eeuw vooral aandacht voor vraagstukken van sociaal-economisch-politieke aard en was terughoudend in het spreken over evangelisatie.² Maar in het rapport *Samen voor het leven: zending en evangelisatie in een veranderende wereld* uit 2013 wordt zonder schroom het belang van evangelisatie onderstreept en een positieve duiding gegeven:

Alle christenen, kerken en gemeenten zijn geroepen om dynamische getuigen te zijn van het evangelie van Jezus Christus, dat het goede nieuws van verlossing is. Evangelisatie is een zelfbewust maar bescheiden delen met andere mensen van ons geloof en onze overtuiging. Het delen van het evangelie op deze manier is een gave aan anderen die de liefde, genade en barmhartigheid van God in Christus overbrengt. Het is de onvermijdelijke vrucht van echt geloof. Daarom moet de kerk in elke generatie haar toewijding aan evangelisatie vernieuwen. Het is een essentieel onderdeel van de manier waarop we Gods liefde voor deze wereld kunnen overbrengen (artikel 8).³

Evangelisatie, zo wordt hier onderstreept, is zelfbewust maar bescheiden spreken over Gods liefde, genade en barmhartigheid voor deze wereld. Deze hernieuwde aandacht voor evangelisatie binnen de WereldRaad van Kerken heeft deels te maken met de groeiende groep Pinksterkerken binnen de

¹ Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing, 1989), 116.

² Gert Noort, *Heil in missionaire samenwerking: Missiologische kanttekeningen bij convergentie in visies en praktijken* (Kampen: Theologische Universiteit, 2019).

³ *Samen voor het leven: zending en evangelisatie in een veranderende wereld*, 22-23 (par. 8). www.raadvankerken.nl/fman/4887.pdf.

WereldRaad, maar ook met het feit dat men ziet dat de wereldwijde processen van modernisering en secularisering voor vele kerken verlamdend werken. Zij hebben niet langer een 'woord voor de wereld'. Er is nieuwe bezinning nodig rond het verstaan van het goede nieuws.

Ook in de Protestantse Kerk in Nederland is er regelmatig aandacht gevraagd voor zowel het belang van 'evangelisatie' als de verlegenheid en weerstand.

“De kerk moet in elke generatie haar toewijding aan evangelisatie vernieuwen.”

Op de allereerste synode van de Protestantse Kerk in 2004 lag er een rapport met de titel “Wat bijdraagt aan het getuigen... Over missionair kerk zijn”. Daarin werd opgemerkt dat het missionaire elan niet overal zo groot is in de kerk. “Het verhaal gaat niet vanzelf,” stelde het rapport. Een belangrijke vraag voor de discussie was waar de verlegenheid met de christelijke boodschap vandaan komt en of er wat aan te doen is.⁴ Uit de notulen van de bespreking is op te maken dat de uitdaging om deze verlegenheid te boven te komen door velen werd erkend: “Als we hier niet weten wat en hoe te verkondigen, dan is elke versterkte aandacht voor zending overzee een vlucht.”⁵ Dit gesprek over missionaire verlegenheid was in 2000 al aangezwengeld door de missioloog Bert Hoedemaker. Hij schreef vier jaar daarvoor (2000):

Missionair werk wordt geplaagd door postmissionaire verlegenheid. (...) Veel westerse christenen zijn er niet meer zo zeker van dat het geloof waarmee ze zijn opgegroeid, en dat voor hen veel waarde heeft, nog wel zoveel te zeggen heeft in de wereld die zij in deze tijd met anderen delen. Zij zien scherp hoezeer het christendom zelf deel is van het probleem waarop dat geloof een antwoord wil geven.⁶

Het is vanuit deze achtergrond begrijpelijk dat als je sommige christenen vraagt naar evangelisatie, ze vooral benadrukken wat het niet is. Ze vinden het veel moeilijker om een positieve duiding te geven. Ook de nota *Kerk 2025* van de Protestantse Kerk (2015) onderstreept de zoektocht naar een positieve praktijk van spreken over het goede nieuws:

Hoe leren we op een authentieke en relevante manier het gesprek te voeren met onze tijdgenoten... Hoe leren we getuige te zijn dat geloof in

⁴ Rapport voor de synode van de Protestantse Kerk d.d. 12, 13 en 14 mei 2004, *Wat bijdraagt aan het getuigen... Over missionair kerk zijn* (MDO 04.01).

⁵ Zie: *De bespreking van 'Het verhaal gaat niet vanzelf' Rapportage aan het MT van de Dienstorganisatie SoW*, 1. Met 'verkondigen' werd bedoeld "het delen van het verhaal van Jezus en het samen met anderen zoeken naar de vernieuwende en bevrijdende kracht van het evangelie" (p. 4).

⁶ Bert Hoedemaker, *Met anderen tot Christus: Zending in een postmissionair tijdperk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2000), 9.

*God er werkelijk toe doet en aan het leven zin, diepte, heil en glans geeft?
Dat zal hoog op de agenda van de kerk moeten staan.⁷*

Ook na 2015 lijkt de verlegenheid met evangelisatie en getuige-zijn onverminderd aanwezig. In de vergadering van de generale synode van 2018 kwam het onderlinge geloofsgesprek ter tafel. In dat gesprek is er ook sprake van verlegenheid, en die staat niet los van de verlegenheid met betrekking tot evangelisatie. De theoloog Maarten Wisse werd gevraagd om het thema van het onderlinge geloofsgesprek in een kerk met een grote geloofsverscheidenheid te adresseren.⁸ Op de vergadering van april 2019 kwam het thema van evangelisatie en getuige-zijn ter sprake. Missioloog Gert Noort werd gevraagd om te spreken over gelovige onbevangenheid in een gesecculariseerde context.⁹

Er zijn twee dingen die opvallen in deze korte schets van kerkelijke gesprekken. Enerzijds wordt onderkend dat evangelisatie belangrijk is voor de kerk en er is een verlangen merkbaar dat christenen meer vrijmoedig over het goede nieuws zullen spreken. Anderzijds is niet duidelijk hoe de kerk de postmissionaire verlegenheid zou kunnen overwinnen. Er is verwarring en er is een zoektocht gaande naar de juiste richting. Daarbij zoekt niet iedereen in dezelfde richting. De behoudende orthodoxe stroom in de kerk (inclusief veel evangelischen) denkt dat het gebrek aan missionaire ijver het gevolg is van secularisatie, individualisme, rationalisme en relativisme.¹⁰ Zij denken dat het verstaan van het evangelie verwaterd is en ze bepleiten daarom een terugkeer naar een verstaan van het evangelie zoals dat in vorige generaties aanwezig was. De meer progressieve of vrijzinnige stroom in de kerk denkt dat het orthodoxe verstaan van het evangelie niet meer aansluit bij het moderne wetenschappelijke denken en ze zoekt daarom naar een vernieuwing van het verstaan van het evangelie, een getransformeerd christelijk geloof dat gereinigd is van allerlei achterhaalde voorstellingen.¹¹ Ook los van de wat verouderde termen 'orthodox' en 'vrijzinnig' zie je altijd groepen die willen terugkeren naar de traditie van de vorige generatie (of dat nu orthodox of vrijzinnig was) en groepen die naar vernieuwing van de traditie zoeken. Deze spanning tussen het vasthouden aan je identiteit en het zoeken naar relevantie lijkt eigen te zijn aan het christelijk geloof.¹²

⁷ www.protestantsekerk.nl/ideeenbank/kerk-2025-waar-een-woord-is-is-een-weg, 4.

⁸ Maarten Wisse, *De Bijbel in het midden: Het geloofsgesprek te midden van verschillen* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2019).

⁹ www.protestantsekerk.nl/verdieping/onbevangen-in-de-marge-het-verlangen-naar-betekenisvol-discipelschap-en-het-einde-van-sprakeloosheid/; Gert Noort heeft dit thema later uitgewerkt in boekvorm: Gert Noort, *De wil tot vrijmoedigheid: over missionair-zijn als gave en verwachting* (Utrecht: KokBoekencentrum, 2020).

¹⁰ Vergelijk: Christoph Anders, Michael Biehl, Gerrit Noort, "Geroepen tot Transformerend discipelschap in Noord-west Europa," in: NZR Cahier 3, *Geroepen om leerling te zijn* (Driebergen: Nederlandse Zendingsraad, 2018), 55-68.

¹¹ Christoph Anders, Michael Biehl, Gerrit Noort, "Geroepen tot Transformerend discipelschap in Noord-west Europa," 55-68.

¹² Jürgen Moltmann, *The Crucified God* (London: SCM Press, 1974/2001), 1-26.

**“De spanning tussen het vasthouden aan je identiteit
en het zoeken naar relevantie
lijkt eigen te zijn aan het christelijk geloof.”**

De spanning heeft te maken met de missionaire beweging. Een missionaire kerk participeert in de beweging van Gods liefde naar de mensen en de wereld, ze komt in beweging ter wille van anderen namens God, en ze doet dat door in een context te leven vanuit liefde, te handelen vanuit liefde en te spreken vanuit liefde.¹³ Juist omdat Gods liefde (in leven, handelen en spreken) ‘vertaald’ en geïncarneerd moet worden naar nieuwe contexten zal de spanning tussen identiteit en relevantie nooit verdwijnen.

Hoewel de spanning tussen identiteit en relevantie eigen is aan het christelijk geloof, is die in sommige perioden heftiger dan tijdens andere perioden. De Oud-testamenticus Walter Brueggemann vergelijkt de verwarring van de kerk in post-Christendom met de verwarring van het volk Israël in ballingschap. De diepste uitdaging voor Israël in ballingschap was niet de geografische verhuizing maar de zoektocht naar haar (geloofs-) identiteit in een totaal veranderde situatie. Men had de vertrouwde wereld verloren en moest leven op een plek waar anderen onverschillig of vijandig reageerden op haar geloof en haar symbolen.¹⁴ In deze situatie zocht men een identiteit die verworteld was in het verleden maar tegelijkertijd hielp om hoopvol en met creatieve verbeelding in een nieuwe situatie te floreren.¹⁵

**“De metafoor van de ballingschap kan hoopvol zijn
omdat het communiceert dat er een einde kan komen
aan de periode van verwarring en vervreemding.”**

De metafoor van de ballingschap zal in dit artikel gebruikt worden om de situatie van de kerk in post-Christendom te duiden. Natuurlijk gaat het om een metaforisch gebruik van het woord ‘ballingschap’. De kerk is niet gedeporteerd en we zijn geen vluchtelingen die hun land zijn kwijt geraakt. Ook ervaart niet iedereen de huidige situatie als een crisis. Maar de metafoor kan behulpzaam zijn om te zien dat de postmissionaire verlegenheid niet te overwinnen is door elkaar eenvoudigweg op te roepen om met meer vrijmoedigheid te spreken. Er is een transitie gaande die de nodige tijd zal vragen. De kerk zoekt in een nieuwe situatie naar een identiteit die enerzijds verworteld is in het verleden en in continuïteit staat met het geloof van de wereldkerk, maar anderzijds haar helpt om op een relevante manier in de postmoderne en post-Christendom cultuur te

¹³ Zie: Gert-Jan Roest, *Wie wil er missionair zijn? Over verwarring, allergieën en de inhoud van missionair werk* (Utrecht: Protestantse Kerk, 2020).

¹⁴ Walter Brueggemann, *Cadences of Home: Preaching among Exiles* (Louisville: Westminster John Knox Press, 1997), 2, 115.

¹⁵ Lee Beach, *The Church in Exile: Living in Hope after Christendom* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2015), 111.

floreren.¹⁶ De metafoor van de ballingschap kan hoopvol zijn omdat het communiceert dat er een einde kan komen aan de periode van verwarring en vervreemding. Er kan een nieuwe periode aanbreken.

- *Evangelisatie is een woord dat veel weerstand oproept. Toch wordt in kerkelijke gesprekken steeds weer onderstreept dat het belangrijk is om te spreken over Gods liefde en genade voor deze wereld.*
- *De kerk in de westerse cultuur zit in een periode van verwarring waarin zij op zoek is naar zowel haar identiteit als haar relevantie. Deze zoektocht is te vergelijken met de zoektocht van het volk Israël in ballingschap.*

Dit artikel wil een bijdrage doen aan de zoektocht in de Protestantse Kerk, en specifiek kijken naar mogelijkheden tot vernieuwing van evangelisatie.

- Eerst zullen we stilstaan bij een aantal ontwikkelingen die een uitdaging vormen voor de westerse kerk en haar verstaan van het evangelie (2).
- Vervolgens zullen we op zoek gaan naar het centrum van het evangelie dat de kerk in alle plaatsen en tijden verenigt, omdat vanuit deze bron de identiteit van de kerk en haar evangelisatie vernieuwd kan worden (3).
- Dan volgen een aantal richtingwijzers die predikanten en kerkenraden kunnen helpen om de lokale kerk te ondersteunen in de zoektocht naar een nieuwe vorm van evangelisatie in de huidige context (4).
- Het artikel sluit af met een aantal tips van pioniers die veel ervaring hebben met gesprekken over het geloof (5).

¹⁶ Voor een bespreking van de begrippen postmodern en post-Christendom, zie: Stefan Paas, "Post-Christian, Post-Christendom, and Post-Modern Europe: Towards the Interaction of Missiology and the Social Sciences," *Mission Studies* 28 (2011), 3-25.

2. Uitdagingen rond evangelisatie

⇒ In dit hoofdstuk zullen we stilstaan bij een aantal ontwikkelingen die een uitdaging vormen voor de westerse kerk en haar verstaan van het evangelie.

Het goede nieuws roept in onze westerse cultuur veel vragen op. Veel mensen hebben redenen om aan het goede nieuws te twijfelen. Zonder compleet te willen zijn, kunnen een aantal dingen worden genoemd:

- Het evangelie zoals het vaak verteld is, veronderstelt een almachtige God die de wereld soeverein bestuurt. Voor veel mensen heeft de sjoa (holocaust) in de 20e eeuw - en andere vormen van groot menselijk lijden - diepe vragen gesteld bij dit verstaan van God. Veel theologen hebben daarom hun godsleer opnieuw doordacht vanuit de kruisiging van Jezus en er is een grotere nadruk gekomen op de *theologia crucis*.¹⁷ Ook komen klassieke theïstische godsbeelden meer onder kritiek.¹⁸
- Voor lange tijd is het evangelie vooral verwoord vanuit de theologie van 'verzoening door voldoening'. In de huidige westerse cultuur is de onderliggende logica van straf en betaling voor veel mensen vervreemdend.¹⁹
- De verhalen in de Bijbel die vertellen over Jezus en de vroege kerk getuigen van Gods actieve aanwezigheid. Veel mensen vandaag de dag ervaren echter een grote discrepantie tussen de actieve aanwezigheid van God en Jezus zoals die in de Bijbel beschreven wordt en de ervaren realiteit in hun eigen leven of in het leven van hun kerk. God lijkt ver weg. "Ik weet wat mij kwelt, de hand van de Allerhoogste is niet meer dezelfde" (Psalm 77:11).
- Veel mensen zijn teleurgesteld in de transformerende kracht van de christelijke kerk en het geloof. "Elk goed verhaal - over Gods liefde, over kerkasiel, betrokkenheid bij de klimaatmars of diaconale zorg - staat naast beeldbepalende berichten over seksueel misbruik en stereotypering van homo's in de Nashville Verklaring."²⁰ Ook in het meer reguliere bestaan van de kerk blijkt de transformerende kracht niet altijd overduidelijk aanwezig. Graham Tomlin verwoordt het zo:

¹⁷ Voor een overzicht, zie: Jürgen Moltmann, *The Crucified God* (London: SCM Press, 1974), 206-303.

¹⁸ Zie: Wouter Slob & Job van Schaik, *Van God spreken: Gesprekken over religie, geschiedenis en filosofie* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2019).

¹⁹ Charles Taylor, *A Secular Age* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2007), 79, 262. Zie ook: Gert-Jan Roest, "Op zoek naar de toren in het midden: verzoening in de westerse context," in: William den Boer (red.), *Hoe Jezus' kruisdood ons kan verlossen: De relatie tussen 'Christus Victor' en 'Verzoening door voldoening'*, TU Bezinningsreeks (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2020), 177-187.

²⁰ Gert Noort,

www.protestantsekerk.nl/verdieping/onbevangen-in-de-marge-het-verlangen-naar-beteke-nisvol-discipelschap-en-het-einde-van-sprakeloosheid/

Een reden waarom de kerken niet aanspreken is niet zozeer gebrek aan waarheid – binnen de kerk vinden we veel woorden die waarheid claimen te zijn, of waarheid demonstreren – maar er mist een link tussen de woorden die geuit worden en de levensstijl die daaruit voortkomt; er is gebrek aan authenticiteit, aan diepgang, aan verbinding tussen woord, beeld en werkelijkheid.²¹

- De spirituele zoeker heeft een groot aanbod om te exploreren, bijvoorbeeld andere religies, esoterische spiritualiteit, parapsychologische fenomenen en neopaganisme. Er is een ruim aanbod aan spirituele en psychologische wegen die transformatie beloven. Hoe verhouden deze beloftes van heil (transformatie) zich tot de redding die God in Christus belooft?

“Veel mensen zijn teleurgesteld in de transformerende kracht van de christelijke kerk en het geloof.”

Dit zijn serieuze uitdagingen voor het verstaan van het evangelie in onze tijd. Als we onze ogen sluiten voor de verwarring waar de westerse kerk zich in bevindt zullen we slechts oppervlakkige waarheden verkondigen en met geloofstaal onszelf overschreeuwen. De verleiding om verwarring, twijfel, pijn en lijden te ontkennen of te bagatelliseren in de naam van ‘geloof’ is van alle tijden. De ballingschap in het Oude Testament en de kruisdood van Jezus in het Nieuwe Testament functioneren in de canon dan ook als een stem van wantrouwen en achterdocht tegen al te gemakkelijke en oppervlakkige (geloofs-)aanspraken op God.²²

Er is ook nog de uitdaging hoe het evangelie verwoord zou kunnen worden temidden van de grote problemen in de huidige wereld. Het al eerder genoemde rapport *Samen voor het leven* benoemt een aantal van die uitdagingen:²³

- De uitdaging van de ecologie. “Het evangelie is het goede nieuws voor elk onderdeel van de schepping en voor elk aspect van ons leven en samenleven (...) Wat zijn, tegen de achtergrond van de bedreigde toekomst van onze planeet, de implicaties van onze deelname in Gods zending?” (artikel 4)
- De uitdaging van het economische marktdenken. “We leven in een wereld waarin het geloof in de mammon de geloofwaardigheid van het evangelie bedreigt. Het marktdenken verspreidt de propaganda dat de mondiale markt de wereld zal redden door ongelimiteerde groei. Deze mythe bedreigt niet alleen het economische leven maar ook het geestelijk leven van mensen, en niet alleen van de mensheid maar zelfs van de hele

²¹ Graham Tomlin, *Een kerk die prikkelt: uitdaging om provocerend gemeente te zijn* (Kampen: Voorhoeve, 2008), 20.

²² Brueggemann, *Deep Memory, Exuberant Hope*, 55.

²³ *Samen voor het leven: zending en evangelisatie in een veranderende wereld.*
www.raadvankerken.nl/fman/4887.pdf.

schepping. Hoe kunnen we het goede nieuws en de waarden van Gods Koninkrijk in een wereldwijde markt verkondigen, of de geest van de markt overreden? Hoe kan de kerk missionair handelen te midden van economische en ecologische ongerechtigheid en van een wereldomvattende crisis?" (artikel 7)

- De uitdaging van westers individualisme en materialisme. "Hoe kunnen we Gods liefde en gerechtigheid verkondigen aan een generatie die leeft in een geïndividualiseerde, geseclariseerde en materialistische wereld?" (artikel 8)

Het evangelie zal opnieuw moeten worden gecontextualiseerd zodat de kerk hoopvol en met creatieve verbeelding kan floreren in een postmoderne en post-Christendom cultuur. Maar, zoals we al zagen, een zoektocht naar relevantie kan alleen slagen vanuit een diepe verworteling in de christelijke identiteit. Een gecontextualiseerd evangelie moet verbonden blijven met het evangelie van alle eeuwen en plaatsen. Maar is er wel zo'n evangelie?

- *Er zijn verschillende uitdagingen voor het verstaan van het goede nieuws: groot lijden en de relatie tot Gods almacht, verzoening gecommuniceerd vanuit de logica van straf, vergelding en betaling, het niet ervaren van Gods actieve aanwezigheid, het gebrek aan transformatie in de kerk, en het veelzijdige aanbod buiten de kerk.*
- *Er is ook de uitdaging hoe het goede nieuws gecommuniceerd kan worden in het licht van de uitdaging van de ecologie, het marktdenken en het individualisme en materialisme.*

3. Het evangelie als identiteit van de kerk

⇒ In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar het centrum van het evangelie dat de kerk in alle plaatsen en tijden verenigt, omdat vanuit deze bron de identiteit van de kerk en haar evangelisatie vernieuwd kan worden.

Bij gesprekken over evangelisatie is de vraag naar de aard van het goede nieuws (evangelie) altijd impliciet of expliciet aanwezig. Voor hen die minder geïnteresseerd zijn in deze meer fundamentele beschouwing is er ook goed nieuws: hoofdstuk 4 en 5 zijn meer praktisch van aard!

3.1 Eenheid en diversiteit

De Protestantse Kerk is een kerk met een grote theologische diversiteit. Is er eenheid te ontwaren temidden van die diversiteit? Is er nog wel een gezamenlijke identiteit? Er zijn voldoende redenen om te denken dat het vinden van eenheid een illusie is. Onlangs hoorde ik nog iemand verzuchten: “We gebruiken soms nog wel dezelfde woorden, maar we bedoelen er iets heel anders mee.” Het kan ontmoedigend zijn om in de Protestantse Kerk van Nederland steeds weer aan te lopen tegen onderlinge allergie en onbegrip. De twijfel of er in de christelijke kerk nog wel een gezamenlijke identiteit is wordt nog veel groter als je alle christelijke kerken in alle werelddelen gedurende de laatste twee millennia in ogenschouw neemt. Is er nog wel iets dat die kerk verenigt? Is er eenheid temidden van de grote diversiteit?

Het lijkt niet zo, maar toch... Er zijn theologen en missiologen uit verschillende hoeken van de wereldkerk die denken dat er, ondanks de grote verscheidenheid, toch eenheid is te ontwaren als je een paar stappen naar achter zet en door je oogvelden naar het geheel kijkt.

Missioloog Andrew Walls heeft vele invloedrijke artikelen geschreven over het christelijk geloof en haar cross-culturele verspreiding.²⁴ Hij is zeer goed bekend met de grote diversiteit van het christelijk geloof in de huidige wereld en in de geschiedenis. Toch denkt Walls dat er ook eenheid is waar te nemen. Hij noemt de volgende overtuigingen en praktijken:²⁵

1. De aanbidding van de God van Israël. Christenen hebben een verbinding met het volk van Israël en ze aanbidden de God van Abraham, Izaak en Jakob, de Schepper van de wereld.
2. Christenen geven Jezus van Nazareth ultieme betekenis. Het is niet ongewoon dat mensen betekenis toekennen aan Jezus, maar christenen

²⁴ Veel artikelen van hem zijn verzameld in twee boeken: Andrew F. Walls, *The Missionary Movement in Christian History: Studies in the Transmission of Faith* (Maryknoll: Orbis Books, 1996); Andrew F. Walls, *The Cross-Cultural Process in Christian History* (New York: Orbis Books, 2002).

²⁵ Andrew Walls, “Culture and Coherence in Christian Faith,” in Andrew F. Walls, *The Missionary Movement in Christian History*, 23-24.

geven hem ultieme betekenis, hoewel christenen in verschillende culturen andere woorden gebruiken om dit uit te drukken (Jezus als redder, Heer, God, of andere benamingen).²⁶

3. Christenen zijn overtuigd dat God te midden van gelovigen actief is.

Walls benoemt als centrale kenmerken ook nog het lezen van de Schrift (Oude en Nieuwe Testament), het gebruik van water (doop) en het gebruik van brood en wijn (avondmaal/eucharistie). In deze overtuigingen en praktijken ziet Walls de eenheid van de christenen.

De vooraanstaand vrijzinnig theoloog en Nieuwtestamenticus Marcus Borg komt grotendeels tot dezelfde conclusie. In zijn boek *The Heart of Christianity* probeert hij de vraag te beantwoorden wat het meest centrale is in de christelijke traditie en het christelijke leven, de eenheid die deze traditie bijeen houdt. Hij benoemt drie dingen die met elkaar verbonden zijn:²⁷

- De Bijbel als het hart van de christelijke traditie. Er zijn binnen de kerk veel verschillende interpretaties van de Bijbel (Oude en Nieuwe Testament) maar de christelijke kerk kan het gesprek met deze bron niet opgeven. De Bijbel functioneert als funderende en identiteitsbepalende tekst en als bron van wijsheid. Het luisteren naar de Bijbel zal altijd een belangrijke plaats innemen in de christelijke kerk.
- God als het hart van de werkelijkheid. Er zijn binnen de kerk veel verschillende en soms conflicterende beelden over God, maar de vraag of er meer is dan de werkelijkheid die we kunnen zien en meten zal in de christelijke kerk altijd positief beantwoord worden. God is meer dan een projectie.
- Jezus als het hart van God. Er zijn in de kerk veel verschillende en soms conflicterend meningen over Jezus, zeker als aankomt op de interpretatie van zijn dood en opstanding. Maar Jezus de Christus staat centraal in de christelijke traditie. Hij onthult en laat zien wie God ten diepste is. Ook de christelijke praktijken van doop en avondmaal geven Christus' dood en opstanding een centrale plek.

Net als Walls ziet Borg God actief te midden van gelovigen maar hij trekt de kring iets breder: er is niet alleen transformatie binnen de christelijke gemeenschap maar ook een politiek-sociale transformatie in de samenleving.²⁸

3.2 Wat is het evangelie?

Het kan bemoedigend zijn om eenheid te ontdekken temidden van de verscheidenheid. Tegelijkertijd valt op hoe weinig gearticuleerd die eenheid is:

²⁶ Zie ook: Martien Brinkman, *De niet-westerse Jezus: Jezus als bodhisattva, avatara, goeroe, profeet, voorouder en genezer* (Zoetermeer: Meinema, 2007).

²⁷ Marcus Borg, *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith* (New York: HarperCollins, 2004).

²⁸ Borg, *The Heart of Christianity*, 146.

alle christenen aanbidden de God van Israël als schepper en hart van de werkelijkheid; alle christenen geven ultieme betekenis aan Jezus van Nazareth en zien hem als onthuller van wie God ten diepste is; christenen geloven in transformatie; het lezen en interpreteren van de Bijbel staat centraal in hun traditie en ze vieren doop en avondmaal.

Wat in deze samenvattingen echter nog niet goed naar voren komt is het feit dat deze overtuigingen en praktijken gerelateerd zijn aan een boodschap die steeds wordt doorgegeven. Toen de apostelen en latere zendelingen naar andere volken gingen, deelden zij niet primair een aantal overtuigingen en praktijken, maar ze vertelden met behulp van de Bijbel een boodschap, waar natuurlijk inherent overtuigingen en praktijken mee verbonden waren. Volgens de Gambiaanse missioloog Lamin Sanneh is het doorgeven van een boodschap een fundamenteel kenmerk van de christelijke beweging en dat doorgeven gaat gepaard met culturele integratie (inculturatie/contextualisatie).²⁹ Het woord 'evangelie' (goed nieuws) wordt gebruikt om de kernboodschap van de christelijke beweging te benoemen. Het evangelie is de boodschap die - als zij aanvaard wordt - resulteert in de overtuigingen en de praktijken die Walls en Borg hebben benoemd. Het evangelie zou je dus kunnen zien als het hart en fundament van de christelijke kerk. Het evangelie geeft de christelijke kerk haar identiteit en eenheid. Wat is het evangelie?

“Het doorgeven van een boodschap is een fundamenteel kenmerk van de christelijke beweging.”

Het woord evangelie (euangelion) is niet specifiek joods-christelijk. Het woord werd ook in de Grieks-Romeinse wereld gebruikt en betekent zoiets als een 'nieuwsbericht' of 'nieuwsflits'. Het ging altijd om de bekendmaking van een vreugdevolle of belangrijke gebeurtenis zoals een militaire overwinning, een bruiloft, geboorte of (in één oude tekst) de koopjes prijs van ansjovis op de markt.³⁰ Dus het ging steeds om nieuws over een gebeurtenis die vanuit het perspectief van de zender belangrijk en vreugdevol was. Het was goed nieuws. Het bracht het gevoel: 'dit zouden anderen ook moeten weten'. En die overtuiging bracht mensen in beweging om het anderen te gaan vertellen. Ze werden een evangelist, iemand die het nieuws aan anderen doorvertelt.

Joden en christenen zijn dit woord 'evangelie' gaan gebruiken voor de vreugdevolle boodschap over wat God doet om mensen te bevrijden. In de Bijbel komen we het woord tegen bij de profeet Jesaja. Hij heeft een boodschap voor de mensen in ballingschap en hij noemt het goed nieuws (evangelie):

²⁹ Lamin Sanneh, *Het evangelie is niet los verkrijgbaar: het christendom als inculturatie-beweging* (Kampen: Kok, 1996), 19.

³⁰ John Dickson, *The Best Kept Secret of Christian Mission: Promoting the Gospel with More Than Our Lips* (Grand Rapids: Zondervan, 2010), 112.

Hoe welkom is de vreugdebode die over de bergen komt aangesnel, die vrede aankondigt en goed nieuws brengt, die redding aankondigt en tegen Sion zegt: 'Je God is koning!' (Jesaja 52:7)³¹

Het goede nieuws hier is niet slechts de meer algemene beschrijving dat God het hart van de werkelijkheid is, maar het nieuws dat God als koning redding en bevrijding gaat brengen aan zijn volk.³² Dat is het nieuws dat (deutero-)Jesaja wil vertellen. Het doorgeven van deze boodschap is cruciaal want hierdoor wordt de overwinning voor de Israëlieten toegankelijk en worden ze in staat gesteld om anders te gaan leven.³³

In het Nieuwe Testament wordt het woord 'evangelie' gebruikt om de boodschap aan te duiden die Jezus verkondigde:

De tijd is aangebroken, het koninkrijk van God is nabij: kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws (Marcus 1:15)

Opnieuw gaat het over bevrijding en redding die op handen is. Jezus zei dat Gods koninkrijk (zijn zegenende invloed) op het punt stond door te breken om het kwaad te overwinnen en redding en bevrijding te brengen. Reageer op deze boodschap, zei Jezus, door te vertrouwen dat het nieuws waar is (geloof) en door je leven in overeenstemming met dit nieuws te brengen (inkeer). Jezus maakte deze algemene boodschap heel concreet in de persoonlijke situaties van allerlei mensen door hen te vergeven, genezen en bevrijden.

Ook de apostelen en de schrijvers van het Nieuwe Testament gebruiken het woord 'evangelie'. Het evangelie was voor hen niet slechts de boodschap die Jezus bracht maar ook het nieuws over de boodschapper zelf, nieuws over de persoon Jezus Christus. Dat is goed te zien in de eerste vier boeken van het Nieuwe Testament die ook 'evangelie' worden genoemd. Deze boeken vertellen ieder op hun eigen wijze het verhaal over Jezus' leven, lijden, kruisdood en opstanding. Het was niet zo dat de schrijvers Jezus' boodschap over Gods koninkrijk niet belangrijk vonden. Ze schreven juist op wat Jezus verkondigde. Maar hun focus was niet slechts op Jezus' onderwijs, maar op zijn hele leven, lijden, sterven en opstanding. Jezus' boodschap over Gods koninkrijk kon volgens hen niet begrepen worden zonder de boodschap over Jezus als de koning (de Christus) in het centrum (het hart) van Gods zegenende invloed (koninkrijk).³⁴ De doorbraak van Gods nieuwe wereld was volgens hen op een mysterieuze manier verbonden met het sterven en de opstanding van deze

³¹ In de Septuagint wordt voor het brengen van goed nieuws het werkwoord 'euangelizomai' gebruikt.

³² Walter Brueggemann, *Biblical Perspectives on Evangelism: Living in a Three-Storyed Universe* (Nashville: Abingdon Press, 1993), 22-23, 27-28.

³³ Zie ook: Michael J. Gorman, *Becoming the Gospel: Paul, Participation, and Mission* (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 2015).

³⁴ Natuurlijk gaat het bij 'koninkrijk' om Gods regering, maar onze begrippen van wat regeren betekent zijn zo beïnvloed door een verkeerd machtsdenken dat ik liever spreek over een 'zegenende invloed' (vgl. Marcus 10:41-45).

koning.³⁵ Ook de apostelen en andere schrijvers van het nieuwe Testament vertellen over de hoopvolle vernieuwing die via Jezus Christus in deze wereld is doorgebroken. Johannes Verkuyl vat het zo samen: “*In het Nieuwe Testament duidt de term ‘euangelion’ de boodschap aan over een beslissend vreugdevol gebeuren, namelijk dat in de geboorte, het leven, het sterven en de opstanding van de Messias Jezus de grondslag is gelegd voor die nieuwe orde van zaken die in de Bijbel aangeduid wordt met de term Koninkrijk Gods.*”³⁶

3.3 Het evangelie verbindt alle christelijke tradities

Tot zover heeft de focus op de kernboodschap grotendeels dezelfde inzichten opgeleverd als al ontdekt waren via Walls en Borg. Het gaat in het evangelie om God en zijn actieve reddende invloed (koninkrijk) en om Jezus die een centrale rol vervult. Maar deze focus op het evangelie geeft wel een net iets andere ingang om de eenheid in de wereldwijde kerk op het spoor te komen.

De kerkhistoricus Ted Campbell heeft in zijn boek *The Gospel in Christian Traditions*³⁷ laten zien dat de zeer oude en kernachtige samenvatting van de evangelieboodschap in 1 Kor. 15:1-5 door alle christelijke kerken wordt omarmd: door protestantse kerken (in alle variaties inclusief charismatische kerken en pinkstergemeenten), Katholieke kerken, oosters orthodoxe kerken, oriëntaals orthodoxe kerken (Syrisch-Orthodox, Koptisch, Armeens) en Assyrische kerken. Ondanks de verschillende accenten vind je in hun geloofsbelijdenissen de drie elementen uit de samenvatting van 1 Kor. 15:³⁸

1. “Dat Christus (...) is gestorven, (...) dat hij is begraven en op de derde dag is opgewekt.” Deze zin is een samenvatting van het leven, lijden, sterven en de opstanding van Jezus. Het is een samenvatting van het verhaal dat de canonieke evangeliën vertellen. In de wereldwijde kerk staat dit verhaal centraal in geloofsbelijdenis en liturgie. Het nieuws over deze persoon in het hart van Gods nieuwe wereld verbindt de kerk.
2. “Dat Christus voor onze zonden gestorven is.” De oorzaak van de vernieuwing (redding, bevrijding, het koninkrijk) ligt volgens de wereldwijde kerk niet in onze menselijke kracht of vroomheid. Het nieuwe en hoopgevende is een geschenk van God door Jezus. In de

³⁵ Zie bijvoorbeeld N.T. Wright, *Cross and Kingdom: Putting the Christian story together again*, www.abc.net.au/religion/cross-and-kingdom-putting-the-christian-story-together-again/11021300

³⁶ Dr. J. Verkuyl & Dr. O. Jager, *Inleiding in de Evangelistiek* (Kampen: Kok, 1978), 15.

³⁷ Ted A. Campbell, *The Gospel in Christian Traditions* (Oxford: University Press, 2009).

³⁸ “Broeders en zusters, ik herinner u aan het evangelie dat ik u verkondigd heb, dat u ook hebt aangenomen, dat uw fundament is en uw redding, als u tenminste vasthoudt aan de boodschap die ik u verkondigd heb. Anders bent u tevergeefs tot geloof gekomen. Het belangrijkste dat ik u heb doorgegeven, heb ik op mijn beurt ook weer ontvangen: dat Christus voor onze zonden is gestorven, zoals in de Schriften staat, dat hij is begraven en op de derde dag is opgewekt, zoals in de Schriften staat, en dat hij is verschenen...” (1 Kor. 15:1-5).

samenvatting van 1 Kor. 15 wordt benadrukt *dat* er een verbinding is tussen de dood en opstanding van Jezus en de redding van de wereld van haar kwaad en zonden, maar het *hoe* wordt hier niet nader benoemd. De canonieke evangeliën benaderen dat ook elk op eigen wijze, evenals de andere schrijvers van het Nieuwe Testament. Zo legt Paulus andere accenten dan Jakobus. In de geschiedenis van de christelijke kerk zijn er verschillende theologieën van de verzoening ontwikkeld die proberen te peilen hoe de verbinding tussen Jezus' dood en de bevrijding/redding in Gods koninkrijk het beste begrepen kan worden, maar wereldwijd is er niet één benadering die consensus geniet.³⁹

3. "Zoals in de Schriften staat." Het verhaal van Jezus staat niet in een vacuüm maar het staat in verbinding met het Oude Testament. Het zijn geen gescheiden verhalen want de God en Vader van Jezus Christus is de God van Abraham, Izaak en Jakob, de Schepper van de wereld. Gods verlangen om een gebroken wereld te zegenen en herstellen begon al bij Abram. Er is dus al goed nieuws in het Oude Testament, en Jezus is allereerst de beloofde Heer en Messias van het volk Israël. Hoewel er in de wereldwijde kerk verschil van mening is over de verhouding tussen Jezus en het Oude Testament,⁴⁰ zal elke interpretatie van Jezus die de link met het Oude Testament doorsnijdt als niet-christelijke interpretatie worden afgewezen.

Het evangelie is dus het verhaal over de persoon Jezus Christus en Gods nieuwe wereld.⁴¹ Het is het verhaal over Jezus Christus, maar wel op zo'n manier verteld

³⁹ Voor een hedendaagse doorvertaling van de vroeg-kerkelijke 'Christus Victor' benadering van de verzoening, zie: Reinier Sonneveld, *Het vergeten evangelie: Het geheim van Jezus verandert alles* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2018). Voor verschillende reacties op Sonneveld's bijdrage en de relatie met het model van 'verzoening door voldoening', zie: William den Boer (red.), *Hoe kan Jezus' kruisdood ons verlossen? Christus Victor en verzoening door voldoening in verleden en heden* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2020). Voor een verzoeningstheologie die door de synode van de Protestantse Kerk is aanvaard, zie: *Jezus Christus, onze Heer en Verlosser* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001).

⁴⁰ Trinitair georiënteerde benaderingen zien Jezus als de climax van het Oude Testament en het beslissende keerpunt. Meer historische benaderingen zien Jezus als een eschatologisch profeet die in het licht van het koninkrijk van God Israël opriep om zich niet van de volken af te wenden. De meer historische benadering van Gods missie wordt ook uitgewerkt door missioloog L.A. Hoedemaker, zie: "Het volk van God en de einden der aarde", in F. J. Verstraelen (eindredacteur), *Oecumenische inleiding in de missiologie: teksten en konteksten van het wereldchristendom* (Kampen: Kok, 1988), 167-180; Vergelijk ook de drie paradigma's van missie in Bevans & Schroeder, *Constants in Context*, 283-347.

⁴¹ Het gaat om het verhaal van het koninkrijk én het verhaal van Jezus. Het is en-en. Dat is ook in de Bijbel zichtbaar. Filippus verkondigde "het koninkrijk van God en de naam van Jezus Christus" (Hand. 8:12). Paulus verkondigde "Het koninkrijk van God en onderrichte vrijmoedig over de Heer Jezus Christus" (Hand. 28:31; vgl. 28:23). Christenen werden aanhangers van de weg genoemd (Hand. 9:2) en die weg verwees naar het koninkrijk (Hand. 19:8-9) en naar Jezus Zelf (Joh. 14:6). Ook Jezus zelf sprak over dit 'en-en': "... *maar wie zijn leven verliest omwille van mij en het evangelie [van het koninkrijk], zal het behouden*" (Marc. 8:35). De taal van het koninkrijk wordt in veel van de

dat het laat zien hoe via hem Gods nieuwe wereld beslissend doorbreekt, en hoe de God van Israël, de Schepper van de wereld, in Jezus een beslissende stap neemt om de wereld te bevrijden van zonden en kwaad.

“Het evangelie is het verhaal over de persoon Jezus Christus en Gods nieuwe wereld.”

De schrijver van de brief aan de Kolossenzen lijkt persoon en koninkrijk te verbinden door te spreken over ‘Gods mysterie: Christus’, in wie alle schatten van wijsheid en kennis verborgen liggen (Kol. 2:2-3).⁴²

Natuurlijk betekent deze gemeenschappelijke grond niet dat er geen grote verschillen zijn in hoe bijvoorbeeld de soteriologie verstaan wordt. Waar voor de één de geloofs-verbinding met de persoon Jezus Christus beslissend is voor eeuwig heil of eeuwig onheil, zal de ander een grotere nadruk leggen op het bijdragen aan Gods nieuwe wereld via het zoeken naar sociale gerechtigheid en en duurzame omgang met de schepping. Een derde zoekt een meer mystieke en inclusieve weg.⁴³

De tekst van 1 Kor. 15:1-5 geeft dus een kernachtige samenvatting van de gemeenschappelijke grond in het evangelie. Daarbij is het wel belangrijk om te zien dat geen apostel of zending slechts deze samenvatting bracht en vervolgens verwachtte dat de mensen het goede nieuws zouden omarmen. De samenvatting geeft slechts de contouren van de kernboodschap aan die in elke context opnieuw verwoord moet worden. Apostelen en zendingen brachten in elke nieuwe context een contextuele boodschap en gingen erover in gesprek. Ze brachten geen lijstje met overtuigingen en praktijken mee.

Hoe verhoudt zich deze samenvatting van het evangelie met de gemeenschappelijke overtuigingen en praktijken die Walls en Borg hebben beschreven?⁴⁴ Dat kan als volgt verduidelijkt worden:

- Omdat het evangelie het verhaal vertelt van Jezus Christus als het hart van Gods nieuwe wereld, geven ze hem een unieke betekenis.

Nieuwtestamentische brieven niet gebruikt. Daar worden andere woorden gebruikt om de vernieuwende invloedssfeer te beschrijven.

⁴² Voor een recente interpretatie van het evangelie vanuit dit perspectief, zie: Richard Rohr, *The Universal Christ: How a forgotten reality can change everything we see, hope for and believe* (London: SPCK, 2019).

⁴³ Zie bijvoorbeeld: Cynthia Bourgeault, *The Wisdom Jesus: Transforming Heart and Mind - a New Perspective on Christ and His Message* (Boston: Shambhala, 2008).

⁴⁴ De conclusies van Nieuwtestamenticus James Dunn wijzen in dezelfde richting als die van Walls, Borg en Campbell. Zie zijn belangrijke studie over de eenheid en verscheidenheid in het Nieuwe Testament: James D.G. Dunn, *Unity and Diversity in the New Testament*, Third Edition (London: SCM Press, 2006). Voor een bespreking van zijn conclusies, zie: Gert-Jan Roest, *The Gospel in the Western Context: A Missiological Reading of Christology in Dialogue with Hendrikus Berkhof and Colin Gunton* (Leiden: Brill, 2018), 287-290.

- Omdat het evangelie een verbinding legt met het Oude Testament aanbidden zij de God van Israël en gebruiken ze ook de Hebreeuwse Bijbel (het Oude Testament) als hun bronboek.
- Omdat het evangelie een verband legt tussen de dood en opstanding van Jezus en de redding van zonden en bevrijding van het kwaad (het doorbreken van het koninkrijk), zijn christenen overtuigd dat God actief is als ze in de Naam van Jezus samenkomen.

De hier gearticuleerde eenheid van de kerk is ook zichtbaar in de apostolische geloofsbelijdenis. De belijdenis van de Vader verwijst naar God als schepper en (impliciet) naar de God van Israël en het Oude (of eerste) Testament. De belijdenis van Jezus Christus verwijst naar zijn levensverhaal (van geboorte tot wederkomst). De belijdenis van de Heilige Geest verwijst naar de rol van de christelijke kerk en de redding die de Geest brengt (eeuwig leven).

3.4 Wat is volgens jou het evangelie in jouw context?

We hebben een meer fundamentele beschouwing gedaan over de aard van het evangelie. Het doel was niet slechts om academisch te reflecteren op het goede nieuws, maar om de weg te wijzen naar de vernieuwing van evangelisatie. Voor de vernieuwing van evangelisatie is het namelijk nodig dat er een duidelijke boodschap is. Zoals Paulus in een ander verband al schreef: *“Het is als met een instrument, bijvoorbeeld een fluit of citer. Als er geen verschil tussen de tonen is, hoe kan men dan horen welke melodie er wordt gespeeld? (...) Voor u geldt hetzelfde: hoe moet men u begrijpen als u in onverstaaanbare klanken spreekt? Uw woorden verdwijnen in het niets”* (1 Kor. 14: 7, 9). Als de lokale kerk de melodie van het goede nieuws niet duidelijk kan laten klinken dan wordt het onverstaaanbaar voor haarzelf en voor anderen. De lokale kerk moet een duidelijk antwoord kunnen geven op de vraag van Jezus: *“En wie ben ik volgens jullie?”* (Mat. 16:15) en ze moet dit antwoord kunnen relateren aan wie volgens haar de God van Israël is en wat de redding/bevrijding is die God door zijn Geest wil brengen.

Maar hoe kom je tot een nieuw verstaan van die boodschap als je in de verwarrende periode van ballingschap zit? Het volgende hoofdstuk in dit artikel geeft daarvoor richtingwijzers, maar hier is het belangrijk om de meer fundamentele vraag te stellen, namelijk welke rol de context speelt in het ontdekken van het goede nieuws. Is de boodschap grotendeels ‘gegeven’ vanuit de Schrift of moet die boodschap in onze eigen context ‘ontdekt’ worden? Over het algemeen hebben orthodoxe en evangelische christenen benadrukt dat de boodschap ‘gegeven’ is en oecumenische en vrijzinnige gelovigen dat het in elke nieuwe cultuur en context opnieuw ontdekt moet worden.⁴⁵ Een andere manier

⁴⁵ Rick Benjamins beschrijft dit verschil met het contrast tussen openbaringstheologie en interpretatietheologie, en hij schrijft: “De liberale gelovige kijkt dus niet vanuit de traditie naar de wereld, maar vanuit de wereld naar de traditie, die dan ook niet als een vanzelfsprekend totaalpakket kan worden overgenomen, maar steeds moet worden gewogen in het licht van moderne opvattingen van mensen met een eigen oordeelsvermogen.” Rick Benjamins, “Waar wij ons bevinden. Een lokalisatie op de

om dit te verwoorden is door te zeggen dat de boodschap van het evangelie gaat over het mysterie van Christus (persoon en invloedsfeer) maar dat we dit mysterie slechts 'ten dele' kennen. De eerste groep benadrukt daarbij het 'reeds' van het kennen van dit mysterie (via het verhaal over Jezus Christus en koninkrijk vanuit de Schrift), terwijl de tweede groep het 'nog niet' van het kennen van dit mysterie benadrukt zolang de voltooiing er nog niet is.⁴⁶ De eersten zien het evangelie in de Schrift als een parel, en benadrukken dat we het evangelie 'reeds' kennen. De anderen zien het evangelie slechts als een aanwijzing waar we de schat kunnen zoeken en benadrukken dat we het evangelie 'nog niet' kennen.

Is de missionaris een parel-verkoper of schatzoeker?

De missioloog Bert Hoedemaker legt een grote nadruk op het 'nog niet'. Volgens hem is een missionaris geen parel-verkoper maar een schatzoeker. Hij pleit voor meer eschatologische terughoudendheid in ons verstaan van het evangelie: "*Wat het wezen is van het evangelie zal pas duidelijk worden als alle culturen hun eigen verwerking hebben voltooid en ingebracht; het ligt niet van te voren vast.*"⁴⁷ De missioloog Lesslie Newbigin had zeker oog voor het belang van het contextualiseren van het evangelie, maar hij onderstreepte het feit dat het evangelie 'reeds' gegeven is:

*What is thus given claims to be the truth, not just a possible opinion. It is the rock which must either become the foundation of all knowing and doing, or else the stone on which one stumbles and falls to disaster. Those who, through no wit or wisdom or godliness of their own, have been entrusted with this message can in no way demonstrate its truth on the basis of some other alleged certainties: they can only live by it and announce it. It is something given, dogma, calling for the assent of faith.*⁴⁸

Er is dus verschil van inzicht over de mate waarin we het evangelie onder woorden kunnen brengen. Dit laat ook zien dat we op het verbale niveau nooit de eenheid zullen vinden die we zoeken. De samenvatting van de verbale boodschap is niet zelf het centrum van de christelijke traditie maar het verwijst naar het centrum: Gods inbrekende nieuwe realiteit (Gods nieuwe wereld) met in

theologische landkaart" in: Rick Benjamins, Jan Offringa, Wouter Slot (red.), *Liberaal Christendom: Ervaren, doen, denken* (Vught: Skandalon, 2016), 28, 24.

⁴⁶ Het 'reeds' en 'nog niet' worden in de theologie vaak gebruikt in verband met de aanwezigheid van het koninkrijk en haar redding in deze wereld. De openbaring van het mysterie in het hart van dat koninkrijk is daar onlosmakelijk mee verbonden, vergelijk 1 Kor. 13:12.

⁴⁷ L. A. Hoedemaker (redactie), *Theologiseren in context* (Kampen: Kok, 1997), 276.

⁴⁸ Lesslie Newbigin, *The Gospel in a Pluralist Society*, 6. Newbigin 's nadruk op het evangelie als een 'nieuw feit' lijkt beïnvloed door een verouderde kennistheorie die feit en interpretatie scheidde, maar zijn punt is dat er werkelijk iets nieuws gegeven is in de komst van Jezus Christus.

het centrum de persoon Jezus Christus.⁴⁹ De bekende katholieke theoloog David Tracy zegt het zo:

*At the centre of Christianity stands not a timeless truth, nor a principle, not even a cause, but an event and a person - Jesus of Nazareth experienced and confessed as the Christ. Through the diverse genres, titles, confessions of the New Testament there is the constancy of a confession, constituted by the community's present experience of its Crucified and Risen Lord to this person Jesus of Nazareth.*⁵⁰

Als het goede nieuws verwijst naar een beweging van liefde en herstel die God in Christus is begonnen en waarin wij uitgenodigd worden om mee te doen, dan kunnen we ook begrijpen waarom zowel het accent dat het evangelie 'reeds' gegeven is als het accent dat we het 'nog niet' compleet kennen beide belangrijk zijn.

“Het goede nieuws verwijst naar een beweging van liefde en herstel die God in Christus is begonnen en waarin wij uitgenodigd worden om mee te doen.”

De nieuwe realiteit die door Gods Geest in ons midden is, is niet totaal mysterieus omdat het gaat om het mysterie van Jezus Christus waar de Bijbel ons over vertelt. Tegelijkertijd zullen we pas in de voleinding 'samen met alle heiligen' de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte kunnen begrijpen, ja de liefde van Christus kennen die alle kennis te boven gaat.⁵¹

⁴⁹ Colin Gunton zegt het zo: "If we take the one human and divine reality of Jesus Christ to be the logically primitive reality, then the diversities of expression can be understood as different attempts to express in words the richness of this reality which must necessarily transcend all its verbal expressions. Colin E. Gunton, *Yesterday and Today: A Study of Continuities in Christology* (London: SPCK, 1972), 72.

⁵⁰ David Tracy, *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism* (London: SCM Press, 1981), 317. Ook de theoloog Hans Küng zegt dat de persoon van Jezus Christus het enige is dat de christelijke traditie in al zijn verscheidenheid bij elkaar houdt. Hans Küng, *Das Christentum: die religiöse Situation der Zeit* (München: Piper Verlag, 1994), 45-52.

⁵¹ Efeziërs 3:18-19. De nadruk op zowel het 'reeds' en 'nog niet' kennen van het mysterie van Christus in het centrum van Gods nieuwe realiteit is ook zichtbaar eerder in hetzelfde hoofdstuk. "Van dat evangelie ben ik een dienaar geworden door de gave van Gods genade, die ik ontvangen heb door zijn kracht die in mij werkt. Mij, de allerminste van alle heiligen, is de genade geschonken om de heidenen de ondoorgroendelijke rijkdom van Christus te verkondigen, en voor allen in het licht te stellen hoe het mysterie dat in alle eeuwen verborgen was in God, de schepper van het al, werkelijkheid wordt." (Efeziërs 3:7-9) Omdat Paulus het evangelie 'reeds' kent kan hij het verkondigen, maar tegelijkertijd wordt benadrukt dat het een ondoorgroendelijke rijkdom heeft.

Dan zult u met alle heiligen de lengte en de breedte, de hoogte en de diepte kunnen begrijpen, ja de liefde van Christus kennen die alle kennis te boven gaat, opdat u zult volstromen met Gods volkomenheid." Zie ook: Gert-Jan Roest, *The Gospel in the Western Context*, 268-275.

Dit betekent ook dat we nooit van te voren weten hoe de nieuwe realiteit zich in onze context zal manifesteren. We zullen het evangelie dan ook steeds weer opnieuw moeten (her)ontdekken in onze context en zien welke facetten van het evangelie door de Geest oplichten. Of zoals het SOW-rapport *Jezus Christus, onze Heer en Verlosser* zegt: “Naast haar eerdere belijdenissen probeert de kerk daarom in elke tijd met nieuwe woorden en accenten het geheim van de Heer aan te duiden met het oog op de vragen van de tijd waarin zij leeft.”⁵² De noodzaak om het evangelie in de context te herontdekken is het gevolg van Gods incarnationele manier van werken. God wil bevrijden en redden van het kwaad, maar dat kwaad manifesteert zich op verschillende manieren in het leven van mensen en in verschillende contexten. Het goede nieuws dat spreekt over Gods vernieuwing en bevrijding zal dus ook altijd een gecontextualiseerde boodschap zijn. Niet elke lokale kerk zal dat op dezelfde manier doen, maar kerken kunnen juist daarom veel van elkaar leren. De nota *Kerk 2025* zegt het zo:

*Het is duidelijk dat we niet allemaal op dezelfde manier geloven. We hebben elkaar echter wel nodig om tot een hernieuwd inzicht in de bevrijdende kracht van het evangelie, het Woord van God en de christelijke traditie te komen.*⁵³

Dus als lokale kerken in gesprek zijn met hun context en vanuit dat gesprek hun verstaan van wat het goede nieuws is proberen te verwoorden (zie verder hoofdstuk IV), kunnen zij samen met andere lokale kerken tot een hernieuwd inzicht komen in de bevrijdende kracht van het evangelie.

3.5 Wat is evangeliseren?

Is een nieuw verstaan van het evangelie hetzelfde als evangeliseren? Nee. Evangeliseren bestaat uit twee delen. Enerzijds gaat het bij evangeliseren om het eigentijds verwoorden van jouw verstaan van het evangelie (gevormd door je context), en anderzijds gaat het om het inwijden van mensen in Gods nieuwe wereld zodat ze in deze nieuwe wereld kunnen gaan participeren.⁵⁴ Dus evangeliseren is het op zo'n manier vertellen van het verhaal van Jezus Christus dat mensen zien hoe relevant dit is voor de wereld en hun eigen leven, en hen helpen om deze andere manier van leven te ervaren. Je geeft een uitnodiging en (mogelijk) appèl om daadwerkelijk in Gods vergeving en vernieuwing te

⁵² *Jezus Christus, onze Heer en Verlosser* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2001), 1. De gezamenlijke synode van de Samen op Weg-kerken hebben in 2000 dit rapport met een overweldigende meerderheid aangenomen.

⁵³ www.protestantsekerk.nl/ideeenbank/kerk-2025-waar-een-woord-is-is-een-weg, 9.

⁵⁴ Dit is de these van William J. Abraham, *The Logic of Evangelism* (Grand Rapids: Eerdmans Publishing, 1989). Dus verkondigen is maar één onderdeel van evangelisatie. De evangelisten in het Nieuwe Testament en in de vroege kerk gaven ook onderwijs, geestelijke begeleiding, introductie in de geestelijke disciplines en sacramenten, inwijding in de moraal en doctrines van de kerk, en oriëntatie op geestelijke ervaringen die verbonden kunnen zijn met het binnengaan in het koninkrijk. Zie: William J. Abraham, “A Theology of Evangelism: the Heart of the Matter”, 125-126. www.academia.edu/35411840/A_Theology_of_Evangelism_The_Heart_of_the_Matter.

participeren,⁵⁵ en je begeleidt mensen zodat ze geïntroduceerd worden in het leven in Gods koninkrijk.

**“Evangeliseren is het op zo’n manier vertellen
van het verhaal van Jezus Christus
dat mensen zien hoe relevant dit is
voor de wereld en hun eigen leven,
en hen helpen om
deze andere manier van leven te ervaren.”**

Evangeliseren is dus *niet primair* een oproep om moreel te leven, de belofte van een spirituele ervaring, noch het brengen van een boodschap over de kerk, noch het geven van een oproep voor politieke bevrijding. Het gaat over iets groters.

**“Evangeliseren is dus *niet primair*
een oproep om moreel te leven,
de belofte van een spirituele ervaring,
noch het brengen van een boodschap over de kerk,
noch het geven van een oproep voor politiek bevrijding.
Het gaat over iets groters.”**

Het gaat ook niet primair over een boodschap van individueel heil. Het denken in de westerse cultuur is zo individualistisch geworden dat het gevaarlijk is om het evangelie voor te stellen als een boodschap over persoonlijk heil.⁵⁶ De uitnodiging tot persoonlijk heil wordt dan namelijk begrepen als een uitnodiging tot privé-spiritualiteit, een innerlijke ervaring zonder een zichtbaar getransformeerd leven ten dienste van anderen.⁵⁷ Jezus’ boodschap over Gods

⁵⁵ Een bekende discussie tussen C.H. Dodd en R. Bultmann is de vraag of de oproep tot geloof en bekering onderdeel is van het evangelie of de evangelieverkondiging begeleidt. Zie: Dunn, *Unity and Diversity*, 11-12. In de Bijbel is de oproep wel steeds aanwezig. Het is de oproep om Jezus als Messias en Heer te belijden, door de doop je met Hem te identificeren, toe te treden tot de gemeenschap van leerlingen, en te leren participeren in Gods koninkrijk. Vergelijk: Hand. 2:37-40; 3:19; 10:42; 13:38-41; 16:31; 17:30-31; Rom. 10:9-10; 2 Kor. 5:20. Of het appèl in onze context ook ‘buitenstaanders’ moet gelden of vooral christenen is punt van discussie. Jacques Ellul schreef al in de 60-er jaren dat het imago van Jezus zo vergruizeld kan zijn door de kerk dat er, in plaats van een appèl op mensen buiten de kerk, berouw van de kerk zelf nodig is. In zo’n situatie is het voorleven van het evangelie (christelijke presentie) gevraagd. J. Verkuyl & O. Jager, *Inleiding in de Evangelistiek*, 175.

⁵⁶ “One of the enormous challenges of Christian evangelism today is that in order to learn once again to bear faithful and embodied witness to the Spirit’s creative “social work,” it may have to reject as heretical the pervasive characterization of salvation as “a personal relationship with Jesus.”” Bryan Stone, *Evangelism after Christendom: The Theology and Practice of Christian Witness* (Grand Rapids: Brazo Press, 2007), 17.

⁵⁷ Cate Williams, *Pioneering Evangelism: Seeing the Whole Picture* (Anvil: Journal of Theology and Mission, Vol. 33, issue 2), 15.

koninkrijk doet wel heel persoonlijk een appèl op mensen, maar de spits van de boodschap is niet 'dat ik me beter mag voelen'. Het is een verhaal over de vernieuwing van de schepping, de volken in de wereld, van samenlevingen, van gezinnen en relaties. We worden heel persoonlijk uitgedaagd om daarin te participeren.

- *Ondanks de grote verscheidenheid aan overtuigingen en praktijken in christelijke kerken is er eenheid te ontwaren rond het belang van de Bijbel, de aanbidding van de God van Israël, de centrale betekenis van Jezus, het belang van vergeving en vernieuwing en het gebruik van sacramenten.*
- *Het evangelie is het verhaal over de persoon Jezus Christus en Gods nieuwe wereld. Dit evangelie verbindt alle christelijke kerken.*
- *Het evangelie is al bekend (het is een parel) maar nog niet volledig. Het zal in elke context opnieuw ontdekt moeten worden (zoeken naar een schat).*
- *Evangeliseren is het op zo'n manier vertellen van het verhaal van Jezus Christus dat mensen zien hoe relevant dit is voor de wereld en hun eigen leven, en hen helpen om deze andere manier van leven te ervaren.*

In het begin van dit artikel (hoofdstuk 2) hebben we gezien dat de uitdagingen voor een vernieuwing van evangelisatie in onze tijd en context immens zijn. In dit hoofdstuk (3) hebben we gezien waar de identiteit van de kerk ligt waarin we verworteld moeten blijven als we in continuïteit willen blijven staan met het evangelie van de kerk van alle eeuwen en plaatsen. Maar hoe komen we vanuit deze identiteit tot een vernieuwde contextualisatie van het evangelie en een vernieuwing van evangelisatie, zodat de kerk hoopvol en met creatieve verbeelding kan floreren in een postmoderne en post-Christendom cultuur? Daarover gaat hoofdstuk 4.

4. Hoe kan de kerk haar evangelisatie vernieuwen?

⇒ *In dit hoofdstuk bespreken we een aantal richtingwijzers die predikanten en kerkenraden kunnen helpen om de lokale kerk te ondersteunen in de zoektocht naar een nieuwe vorm van evangelisatie in de huidige context.*

Evangelisatie zal alleen spontaan plaatsvinden als christenen de boodschap werkelijk als goed nieuws beleven, voor zichzelf en anderen. Vanwege de postmissionaire verlegenheid (zie inleiding) twijfelen veel westerse christenen of het christelijk geloof nog wel zoveel te zeggen heeft in deze wereld. Het is dus belangrijk om tot een nieuw verstaan van het evangelie in onze tijd te komen (contextualisatie).

Maar een vernieuwd verstaan van het goede nieuws zal niet primair het resultaat zijn van een studiegroep die dit vraagstuk theologisch wil doordenken. De metafoor van de ballingschap is hier behulpzaam. Het volk Israël werd in ballingschap verspreid in kleinere groepen buiten de eigen landsgrenzen. In deze nieuwe situatie zochten zij naar een nieuwe identiteit: hoe ze hun leven en geloof vorm moesten geven zo ver weg van de tempel. Die zoektocht werd niet centraal georganiseerd vanuit Jeruzalem, het vond op vele plekken tegelijkertijd plaats. Hoe konden ze de oude tradities in deze nieuwe situatie verstaan en hoe konden ze hun geloof in deze nieuwe situatie uitleven? Ze zochten naar een vernieuwing van hun gezamenlijke leven en hun verstaan van God.⁵⁸

Een soortgelijk proces lijkt zich af te spelen in de christelijke kerk. Het is de zoektocht naar een vernieuwde christelijke identiteit in een veranderende wereld. Het gaat allereerst om een vernieuwing van het gezamenlijk leven, en van daaruit ook om een vernieuwing van het verstaan van de boodschap en van evangelisatie.

4.1 Vernieuwing van het gezamenlijke leven

Ballingschap betekent dat er verwarring is en een zoektocht naar een nieuwe manier van leven. Ook al weten we niet waar die zoektocht ons zal brengen, vanuit de bijbelse ballingschap literatuur zijn er wel een aantal richtingwijzers te geven die aangeven in welke richting we kunnen zoeken. Een aantal daarvan worden hier benoemd, in de hoop dat ze nieuwe verbeelding stimuleren en tot nieuwe initiatieven zullen leiden.

1. Maak ruimte in de gemeente voor verdriet en negatieve gevoelens

⁵⁸ Het lezen van de Tora kreeg een centrale plek gedurende ballingschap. Het religieuze leven kreeg een nieuw centrum in de synagoge. Er lijkt gedurende de ballingschap ook een verschuiving te zijn opgetreden in overtuigingen: van monolatrie (er zijn meerdere goden maar we eren alleen 'onze' God) naar monotheïsme (er is maar één God).

Vanuit de kernboodschap van het evangelie mogen we erop vertrouwen dat Gods nieuwe wereld zich op een nieuwe manier in ons midden zal manifesteren. Nieuwe dingen zullen doorbreken. Maar om die te kunnen zien zullen we de pijn van het verlies ook moeten toelaten. *“Wie in tranen op weg gaat... zal thuiskomen met gejuich.”* (Psalm 126:6). Dus het eerste wat we kunnen doen is alert zijn dat we de pijn en de vragen niet overschreeuwen door optimisme, activisme of intellectualisme.

De kerk wordt een minderheid. Ze verliest steeds meer haar positie in de samenleving. De schandalen in de kerk maken schrijnend duidelijk dat de kerk vaak niet is wie ze zou moeten zijn. Veel mensen verlaten de kerk en zijn gedesillusioneerd.⁵⁹ Ook het evangelie zelf is niet vanzelfsprekend meer. De uitdagingen aan ons verstaan van het evangelie zijn immens. Net als in ballingschap vragen veel mensen zich vandaag af of God alleen iets uit het verleden is.

“Het is belangrijk om eerlijk te zijn en ruimte te maken voor de gevoelens van twijfel, onmacht, woede, verdriet en verlies als die in een gemeente aanwezig zijn.”

Het is belangrijk om eerlijk te zijn en ruimte te maken voor de gevoelens van twijfel, onmacht, woede, verdriet en verlies als die in een gemeente aanwezig zijn. Die ruimte is er niet altijd. Soms zijn er wel intellectuele en theologische gesprekken over de krimp van de kerk en er zijn conferenties, maar er is niet altijd ruimte om gevoelens van twijfel, woede en verdriet met elkaar te delen of in het gebed te uiten. Israël leerde in ballingschap om de pijn juist wel te voelen en te uiten:

- “Waarom, God, hebt u ons voor altijd verstoten? (...) Kom uw verbond met ons na (...) Sta op, God, verdedig uw zaak” (Psalm 74:1, 20, 22);
- “Ik weet wat mij kwelt, de hand van de Allerhoogste is niet meer dezelfde.” (77:11);
- “Hoe lang nog, HEER?” (79:5);
- “God, houd u niet stil, zwijg niet, God, zie niet onbewogen toe.” (83:2);
- “U hebt het verbond met uw dienaar [David] versmaad, zijn kroon vertrappt en ontwijd.” (89:39-40).⁶⁰

⁵⁹ Onderzoek in Schotland laat zien dat daar veel mensen de kerk verlaten, niet omdat ze hun geloof verliezen, maar omdat ze gedesillusioneerd zijn met de kerk. Steve Aisthorpe, *The Invisible Church: Learning From the Experiences of Churchless Christians* (Edinburgh: Saint Andrew Press, 2016).

⁶⁰ Boek III van de psalmen (Psalm 73-89) wordt in het nieuwere onderzoek vaak gezien als een uiting van de pijn van de ballingschap. J. Clinton McCann Jr., *A Theological Introduction to the Book of Psalms: The Psalms as Torah* (Nashville: Abingdon Press, 1993), 43-45.

2. Wees alert op eenvoudige praktijken van liefde en cultiveer ze

In ballingschap zocht het Joodse volk naar haar identiteit en meer nog dan voorheen viel ze daarbij terug op de Tora. De Tora vertelde over hoe God Israël verlost had uit Egypte en hoe ze God en de naaste behoorde lief te hebben. Brueggemann laat zien hoe belangrijk deze focus op de Tora was. Juist in tijden van crisis en verwarring bestaat het gevaar dat we gemakzuchtig en lui worden in onze toewijding aan God, zelfgericht en in beslag genomen door ons individuele belang terwijl we de naaste uit het oog verliezen.⁶¹ De priesterlijke traditie in het Oude Testament riep daarom op tot een heilig leven, een leven toegewijd aan God, en de profeten benadrukten de zorg voor de naaste.

Jezus zei dat hij niet was gekomen om de wet en de profeten af te schaffen maar om ze tot vervulling te brengen (Mat. 5:17). Hij vatte de Tora samen met de woorden: “Heb de Heer, uw God, lief met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand (...) Heb uw naaste lief als uzelf” (Mat. 22:37, 39). Een vernieuwing van het gezamenlijk leven begint bij een terugkeer naar het praktiseren van liefde vanuit een vertrouwen op Gods liefde.

“Het is belangrijk om alert te zijn op nieuwe dingen die gebeuren rond het liefhebben van God en elkaar.”

Het goede nieuws vertelt ons dat Gods nieuwe wereld zich op een nieuwe manier in ons midden zal manifesteren. Nieuwe dingen zullen doorbreken. Het is daarom belangrijk om alert te zijn op nieuwe dingen die gebeuren rond het liefhebben van God en elkaar. Als je daar op let blijkt er veel in beweging te zijn. Zo praktiseren steeds meer christenen eenvoudige monastieke praktijken zoals gastvrijheid, gebed, de *lectio divina*, dienstbaarheid, etc. Er is veel meer aandacht gekomen voor de Bergrede als grondwet van Gods koninkrijk. Er is een veel groter bewustzijn gekomen dat de zorg voor het milieu belangrijk is, etc. Het zijn mogelijk allemaal kleine tekenen van een vernieuwing van het leven van christenen. Jezus zei dat deze liefde een soort herkenningsteken is van de christelijke kerk: “Aan jullie liefde voor elkaar zal iedereen zien dat jullie mijn leerlingen zijn” (Joh. 13:35). Daarom schrijft de werkgroep Evangelisatie van de Wereldraad van Kerken:

Als we willen dat onze evangelisatie overtuigend is, dan zullen we allereerst als zijn leerlingen moeten leven. Dat is de weg die we moeten volgen. De integriteit en de authenticiteit van ons discipelschap is onze evangelisatie.⁶²

⁶¹ Brueggemann, *Deep Memory, Exuberant Hope: Contested Truth in a Post-Christian World* (Minneapolis: Fortress Press, 2000).

⁶² CWME-werkgroep Evangelisatie, “Discipelschap als het delen van goed nieuws”, in: NZR Cahier 3, *Geroepen om leerling te zijn* (Driebergen: Nederlandse Zendingsraad, 2018), 35. Bryan Stone zegt het zo: “*The evangelistic invitation is, in the first place, a matter of living beautifully and truthfully before a watching world...*”. Bryan Stone, *Evangelism after Christendom: The Theology and Practice of Christian Witness* (Grand Rapids: Brazo Press, 2007), 314.

Het is ook belangrijk om te letten op het voorbeeld en de woorden van migrantenchristenen. Misschien komt er vernieuwing in de westerse kerk via hen.

3. Stimuleer beweging en betrokkenheid bij mensen in de omgeving

Eén van de grote verschuivingen in de missiologie in de 20e eeuw was het doorbreken van een nieuw verstaan van zending (missie). Zending is allereerst Gods zending. De Vader zendt de Zoon en de Geest om de wereld te zegenen en redden.⁶³ De kerk is geroepen om in die beweging te participeren. Het is een beweging van Gods liefde naar de mensen en de wereld.⁶⁴ Zijn liefde uit zich op een incarnationele manier. Als de Vader zijn Zoon zendt, wordt de Zoon mens onder de mensen. Hij identificeerde zich met hen, leerde hen kennen en liefhebben en investeerde in hen.

“Evangelisatie begint bij liefdevolle identificatie met mensen in de omgeving.”

In het spoor van Gods eigen beweging begint een hernieuwde toewijding aan evangelisatie niet bij het spreken zelf maar bij een verworteling van de gemeente in haar context, een liefdevolle identificatie met de mensen in haar omgeving, het aangaan van liefdevolle relaties, en een bereidheid tot dienen. Zonder deze verworteling blijft de christelijke gemeenschap boven het oppervlak zweven en zal haar boodschap authenticiteit missen. De Duitse missioloog Johannes Reimer denkt dat dit gebrek aan verworteling de reden is dat mensen zo weinig vertrouwen in de kerk hebben en het geloof vervlakt.⁶⁵ Pas als mensen zien dat de christenen zich inzetten voor het welzijn van hun omgeving ontstaat het onderlinge vertrouwen wat nodig is om echt naar elkaar te luisteren.

4. Train mensen om respectvol in gesprek te gaan met andersdenkenden

Bert Hoedemaker zegt dat de postmissionaire verlegenheid onder andere te maken heeft met het feit dat christenen zien hoezeer het christendom zelf deel is van het probleem waarop dat geloof een antwoord wil geven. Eén van de grote problemen in de huidige samenleving is polarisatie. Veel gesprekken lijken meer op een gevecht dan dat ze gericht zijn op werkelijk naar elkaar luisteren en van elkaar leren. Als christenen dit probleem niet willen versterken zullen ze moeten leren om op een respectvolle manier met andersdenkenden om te gaan. Een mooie bijdrage hieraan wordt gedaan door een bijzonder document. Het werd in 2011 in Genève gepresenteerd en het was een gezamenlijk document van de WereldRaad van Kerken, de wereldwijde Evangelische Alliantie, en de Pauselijke Raad voor Interreligieuze Dialoog. Het had als titel “Christelijk getuigenis in een

⁶³ Voor meer over de *missio Dei*: David J. Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll: Orbis Books, 1991), 389-393.

⁶⁴ Zie: Gert-Jan Roest, *Wie wil er missionair zijn? Over verwarring, allergieën en de inhoud van missionair werk* (Utrecht: Protestantse Kerk, 2020).

⁶⁵ Johannes Reimer, *Die Welt umarmen: Theologie des gesellschaftsrelevanten Gemeindebaus*, Transformationsstudien Band I (Marburg: Francke, 2009), 11.

multireligieuze wereld: Aanbevelingen voor gedrag.”⁶⁶ In dit document wordt niet zozeer gesproken over de inhoud van het gesprek, maar des te meer over hoe we zo kunnen spreken met anderen dat polarisatie wordt voorkomen. De richtlijnen zijn in het bijzonder van toepassing op het geloofsgesprek met andersdenkenden, maar ze gelden ook voor het gesprek in het algemeen:

- Verwerping van geweld. Christenen zijn geroepen om iedere vorm van geweld af te wijzen, ook psychisch en sociaal geweld. Daarbij hoort ook machtsmisbruik wanneer zij van hun geloof getuigen (principe 6).
- Wederzijds respect en solidariteit. Christenen zijn geroepen tot toegewijde samenwerking met alle mensen om zo, in wederzijds respect, gerechtigheid, vrede en het algemeen goed te bevorderen. Interreligieuze samenwerking is een essentiële dimensie hiervan (principe 8).
- Respect voor alle mensen. Christenen erkennen dat het evangelie culturen onder kritiek stelt, maar ook verrijkt. Ook wanneer het evangelie sommige aspecten van cultuur onder kritiek stelt, zijn christenen toch geroepen om alle mensen te respecteren. Christenen zijn ook geroepen om die elementen te onderscheiden die in hun eigen cultuur haaks op het evangelie staan (principe 9).
- Vals getuigenis verwerpen. Christenen moeten oprecht en respectvol spreken. Ze moeten goed luisteren om het geloof en het leven van anderen te leren begrijpen. Ze worden aangemoedigd om te erkennen en te waarderen wat goed en waar is in het geloof van anderen. Commentaar en kritiek moeten gegeven worden in een geest van wederzijds respect, en daarbij moet vals getuigenis over andere godsdiensten vermeden worden (principe 10).

Deze manier van dialoog brengt vrede in een verscheurde wereld. Natuurlijk geldt dit specifiek voor het geloofsgesprek, maar als dit ethos de christelijke kerk zou doortrekken is het ook een belangrijke vernieuwing van het gezamenlijke leven die hoopgevend kan zijn in deze wereld. Problemen in de wereld en in buurten moeten wel besproken worden, maar als het positieve in de ander en de gemeenschappelijke grond meer ruimte krijgen, en mensen zich gezamenlijk op een nieuwe toekomst richten (zoals bijvoorbeeld wordt gedaan in de benadering van Appreciative Inquiry), dan komen er nieuwe krachten vrij.

**“Deze manier van dialoog brengt vrede
in een verscheurde wereld.”**

4.2 Vernieuwing van evangelisatie

De WereldRaad van Kerken schrijft dat de kerk in elke generatie haar toewijding aan evangelisatie moet vernieuwen. Maar voorlopig zal dit ook wel een zoektocht blijven. Ook al weten we niet waar die zoektocht ons zal brengen er zijn al wel

⁶⁶ www.raadvankerken.nl/fman/4385.pdf

zoekrichtingen te benoemen (richtingwijzers). Het zijn geen opzienbarende richtingwijzers, maar het blijft belangrijk om ze in acht te nemen.

1. Bemoedig mensen om over hun geloofservaring te spreken

De filosoof Charles Taylor schreef in zijn boek *Een Seculiere Tijd* dat christenen vandaag de dag twee talen moeten leren spreken: de geloofstaal en de seculiere taal. Maar het is voor christenen vaak lastig om in onze cultuur de geloofstaal te gebruiken en te spreken over hun geloofservaring. We zijn bang voor afwijzing, bang dat anderen ons kinderlijk naïef vinden. Beeld ik het me niet in?

Het is daarom belangrijk dat de kerk een plek blijft waar mensen bemoedigd worden om over hun geloofservaring te spreken en om te luisteren naar elkaars inzichten en ervaringen over de geloofsweg. Als het onderlinge geloofsgesprek nauwelijks functioneert zal het ook lastig zijn om met anders-gelovigen een goed gesprek te hebben. Het oefenen met het geloofsgesprek is daarom essentieel.⁶⁷ Het is belangrijk dat er onderling niet alleen mooie verhalen worden gedeeld, maar ook verhalen over gebrokenheid, twijfel of onverschilligheid. Aan de andere kant zijn er ook voldoende christenen die wel iets kunnen vertellen over wat God (of Jezus) in hun leven doet. Dat kan nieuwsgierigheid, interesse en vragen van anderen opleveren.⁶⁸

“Als het onderlinge geloofsgesprek nauwelijks functioneert zal het ook lastig zijn om met anders-gelovigen een goed gesprek te hebben.”

Soms kun je ook iets over je geloofservaring delen met mensen die hele andere overtuigingen hebben. Er is wel een allergie in onze samenleving voor ‘prekerige mensen’, mensen die zo goed weten hoe alles zit dat ze het de ander graag vertellen. In de postmoderne periode zijn waarheidsclaims verdacht, en in de post-Christendom periode zijn religieuze waarheidsclaims in het bijzonder verdacht. Maar er is wel ruimte om op een respectvolle manier iets van je eigen ervaring te delen. Je zou het ook zo kunnen verwoorden dat er voor ‘verkondiging’ niet zoveel ruimte is maar voor ‘getuigen’ wel.⁶⁹ Dit betekent niet dat christenen te pas en te onpas over hun eigen religieuze ervaring aan anderen moeten vertellen, maar het is ook niet nodig om vanuit angst voor afwijzing “de lamp onder de korenmaat te zetten” (Mat. 5:15). Natuurlijk zal niet iedereen interesse hebben in jouw verhaal. Maar er zullen toch ook mensen zijn die willen weten waarom je zo hoopvol in het leven staat (vergelijk 1 Petr. 3:15-16). Je hoeft dan niet op alle moeilijke vragen een antwoord kunnen geven, maar je kunt

⁶⁷ Maarten Wisse, *De Bijbel in het midden: Het geloofsgesprek te midden van verschillen* (Utrecht: KokBoekencentrum Uitgevers, 2019).

⁶⁸ Johannes Reimer, *Gospeling: Lernen, von Jesus zu reden* (Marburg: Francke, 2019).

⁶⁹ Voor achtergronden: Bryan Stone, *Evangelism after Christendom: The Theology and Practice of Christian Witness* (Grand Rapids: Brazo Press, 2007).

mensen als ze interesse hebben uitnodigen om eens iets mee te maken in de christelijke gemeente.

Hier wordt het belang van een gastvrije en verwelkomende cultuur in de kerk duidelijk. Als er zo'n cultuur heerst zijn vreemden uitdrukkelijk welkom. Hun aanwezigheid wordt als verrijkend ervaren. Het gaat hier niet alleen over de zondagse samenkomst maar over de cultuur in de hele gemeente, die zich ook uit in het feit dat mensen bereid zijn om anderen in hun huis uit te nodigen.⁷⁰ Echte gastvrijheid betekent dat je niet alleen het eten deelt maar ook anderen iets van je eigen leven laat zien.⁷¹ Blijf dus alert op tekenen van vernieuwing in de kerk rond het geloofsgesprek en gastvrijheid.

“Blijf alert op tekenen van vernieuwing in de kerk rond het geloofsgesprek en gastvrijheid.”

2. Benadruk de ontspanning van evangelisatie: uitnodiging in plaats van ‘mini-preek’

Veel christenen hebben een schrikbeeld van evangelisatie: je preekt tot anderen terwijl je weet dat ze proberen weg te komen. Evangelisatie wordt echter steeds meer gezien als een uitnodiging tot navolging. Zo zegt de verklaring *Samen voor het Leven* van de WereldRaad van Kerken:

Evangelisatie betekent dat we ons geloof en onze overtuiging met anderen delen en hen uitnodigen tot discipelschap, of ze nu wel of niet tot een andere religieuze traditie behoren. Dat delen moet gebeuren in vertrouwen en in nederigheid, als een uitdrukking van de liefde voor de wereld die wij belijden (artikel 83).⁷²

Dus het is niet zo dat alleen de boodschap goed nieuws is terwijl de oproep tot participatie dan iets zwaars is (slecht nieuws). Navolging zelf is deel van het goede nieuws. In de navolging leer je namelijk om te participeren in de vernieuwende invloedssfeer van liefde. Dat is goed nieuws voor jezelf en voor je omgeving. Justin Welby, de aartsbisschop van de Anglicaanse Kerk, zegt het zo:

The best decision anyone can ever make, at any point in life, in any circumstances, whoever they are, wherever they are, is to become a disciple of Jesus Christ.⁷³

⁷⁰ Johannes Reimer, *Hereinspaziert! Willkommenskultur und Evangelisation* (Schwarzenfeld: Neufeld Verlag, 2013).

⁷¹ Henri Nouwen, *Reaching Out: The Three Movements of the Spiritual Life* (New York: Doubleday, 1975).

⁷² *Samen voor het leven: zending en evangelisatie in een veranderende wereld*. www.raadvankerken.nl/fman/4887.pdf.

⁷³

www.anglicancommunion.org/media/220191/intentional-discipleship-and-disciple-making.pdf, xi.

Sommige christenen zullen aarzelen om het op deze manier te verwoorden in onze pluralistische context, maar als het gevolg van navolging (discipelschap) is dat mensen voller worden van liefde voor God en anderen, en dat ze net als Jezus bereid zijn anderen te dienen en hun leven voor hen te geven als het nodig is, dan kan je dit inderdaad iedereen toewensen. De wereld zou radicaal anders gaan functioneren als iedereen in deze leerschool voor liefde zou stappen.

De uitnodiging tot navolging aan anderen is ontspannend omdat het ook betekent dat je het zelf niet allemaal onder de knie hoeft te hebben. Het is de uitnodiging om samen het mysterie van Christus te ontdekken, om met anderen tot Christus te gaan (in de woorden van Hoedemaker).⁷⁴ Dit is dus iets anders dan de uitnodiging om naar een event te komen en vervolgens zittend te luisteren naar wat een spreker zegt. Het is veel meer een uitnodiging om iets van het christelijke leven mee te maken. Het gaat om mensen iets te laten proeven van het koninkrijks-leven.⁷⁵

3. Experimenteer met nieuwe contextuele verwoordingen van het evangelie

Een stadskerk die veel met studenten werkt zal het evangelie anders verwoorden dan een plattelandskerk die veel met ouderen werkt. Maar hoe kom je tot een contextuele verwoording van het evangelie?

Gebaseerd op de hoop dat God iets nieuws aan het doen is, kan je een nieuwe verbeelding ontwikkelen. De ballingen hoorden het goede nieuws dat God koning is en hen ging redden (Jes. 40:1-2, 52:7; 55:12; Psalm 96:10). God had een overwinning behaald op de machten van Babylon die het volk in ballingschap hielden. Dit goede nieuws (dat niet wetenschappelijk geverifieerd kon worden) nodigde hen uit om een nieuwe verbeelding te ontwikkelen. De bestaande machten geven altijd de indruk dat je je het beste kan onderwerpen aan de status-quo. Het is zinloos om je te verzetten. Maar dat is een illusie want Gods barmhartigheid en trouw zijn de basis van het leven. Daarom breekt er steeds iets nieuws door. In de taal van het Nieuwe Testament: Gods nieuwe wereld (Zijn koninkrijk) breekt steeds weer door, de 'omgekeerde' wereld van liefde waar Jezus over sprak in de Bergrede en die hij belichaamde in zijn dood en opstanding. Deze hoop inspireert ons om te dromen over een wereld voorbij de huidige crisis, een wereld van "gerechtigheid, vrede en vreugde door de Heilige Geest" (Rom. 14:17). We verbeelden dus een geestelijk-sociale transformatie van onze context en zoeken vervolgens om in dit licht te leven, om het goede nieuws in onze context te belichamen en te verwoorden.⁷⁶

⁷⁴ Bert Hoedemaker, *Met anderen tot Christus: Zending in een postmissionair tijdperk* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2000).

⁷⁵ William J. Abraham, *The Logic of Evangelism* (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1989). Voor een korte introductie:

www.academia.edu/35411840/A_Theology_of_Evangelism_The_Heart_of_the_Matter

⁷⁶ "I imagine that a main issue for the U.S. [and western] church in thinking about evangelism is to recover the nerve (courage and freedom) to say unambiguously that embrace of the news is pervasively transformative." Brueggemann, *Biblical Perspectives on Evangelism*, 130.

“We verbeelden dus een geestelijk-sociale transformatie van onze context en zoeken vervolgens om in dit licht te leven... en het te verwoorden.”

Het is belangrijk om te experimenteren met nieuwe verwoordingen van het evangelie.⁷⁷ Vanuit liefdevolle betrokkenheid op de omgeving, vanuit het omarmen van de context, kan er een nieuwe verbeelding ontstaan waarin de relevantie van het evangelie herontdekt wordt. De werkgroep Evangelisatie van de ‘Commission on World Mission and Evangelism’ van de WereldRaad van Kerken schreef in aanloop naar de bijeenkomst in Arusha Tanzania (2018) daar het volgende over:

Wanneer we in evangelisatie het evangelie vertalen naar andere culturen, is dit echter niet een specifiek programma of een uniform substituut dat iets ouds door iets nieuws moet vervangen. Het gaat veeleer om het transformeren van wat er al is, zodat het naar God en zijn verlossingswerk verwijst. (...) Onze moeilijke opdracht is om de cultuur van de plek waar we leven te doorgronden, evenals de cultuur van plaatsen waar het evangelie van liefde, hoop en vrede moet worden uitgesproken. De context is van groot belang wanneer we de unieke roeping van de gemeente willen onderscheiden. Het is deel van onze opdracht om de wereld te zien zoals God die ziet. Pas wanneer we door die lens kijken, kunnen we beginnen om te werken aan de kloof die gaapt tussen de huidige werkelijkheid en de waarden die kenmerkend zijn voor het Koninkrijk van God. Deze kloof zal er per context anders uitzien.⁷⁸

Elke gemeente is geroepen om haar eigen context te doorgronden en mee te werken aan de transformatie van wat er al is. Vanuit deze plek kunnen nieuwe verwoordingen van het evangelie ontstaan, en in het onderlinge gesprek tussen kerken zal blijken of wat de één ontdekt heeft ook van waarde is voor andere contexten. Gezamenlijk kunnen de kerken leren wat het betekent om kerk te zijn in de westerse context en te ontdekken wat voor vernieuwing de Geest van God brengt op het gebied van bijvoorbeeld ecologie en globale gerechtigheid. In dat licht kunnen ze het evangelie op een nieuwe manier verwoorden. Dit proces van contextualisatie is niet iets nieuws. Studies van de canonieke evangeliën laten zien dat elke schrijver zijn boodschap heeft afgestemd op de hoorders. Men vertelde het verhaal op een contextuele manier, zodat het in verbinding stond met de vragen en verlangens van de mensen aan wie ze het verhaal wilden vertellen.

⁷⁷ Voor zo'n experiment in de context van jonge hoogopgeleide Amsterdammers, zie: Gert-Jan Roest, *Hoopvol leven: ontdek de weg die Jezus wijst* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2019). Dit is een poging om het evangelie op een eigentijdse manier te verwoorden. De inwijdings-kant van evangelisatie (mensen helpen om het goede nieuws te ervaren) wordt gedaan in: Gert-Jan Roest, *Open leven: ervaar de weg die Jezus wijst* (Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief, 2019).

⁷⁸ CWME-werkgroep Evangelisatie, “Discipelschap als het delen van goed nieuws”, in: NZR Cahier 3, *Geroepen om leerling te zijn* (Driebergen: Nederlandse Zendingsraad, 2018), 41.

Ook in onze tijd is de contextuele dimensie van het evangelie weer ontdekt.⁷⁹ In een vervolgartikel zal het proces van het contextualiseren van het evangelie verder uitgewerkt worden.

4.3 Conclusie

Is vernieuwing van evangelisatie mogelijk? We hebben iets gezien over de uitdaging op dit gebied (2). We hebben iets ontdekt over de eenheid van de christelijke traditie en we hebben de contouren van het evangelie gezien waaruit vernieuwing steeds weer opborrelt (3). We hebben ook een aantal zoekrichtingen (richtingwijzers) besproken voor de vernieuwing van ons gezamenlijk leven en de vernieuwing van evangelisatie (4). Zal vernieuwing komen? Als de situatie van de kerk in de westerse context daadwerkelijk als een ballingschap te duiden is, dan is de vraag naar vernieuwing misschien wel het best te beantwoorden zoals de profeet Ezechiël dat deed. Hij leefde ten tijde van de ballingschap. In een visioen stond hij voor een dal volle doodsbeenderen en de HEER vroeg hem: *“Mensenkind, kunnen deze beenderen tot leven komen?”* Is vernieuwing mogelijk? Ezechiël antwoordde: *“HEER, mijn God, dat weet U alleen.”* (Ez. 37:3). Ezechiël ziet vervolgens het wonder gebeuren dat een volk dat dood is weer tot leven komt. Het is het wonder van Goede Vrijdag en Paasmorgen, een wonder dat zich ook in de kerk steeds weer voltrekt. In het vertrouwen dat dit wonder steeds weer gebeurt kunnen we met Paulus tegen elkaar zeggen: *“Wees standvastig en onwankelbaar en zet u altijd volledig in voor het werk van de Heer, in het besef dat door de Heer uw inspanningen nooit tevergeefs zijn”* (1 Kor. 15:58).

- *Hoewel de kerk in een verwarrende tijd zit (vergelijkbaar met ballingschap) zijn er wel richtingwijzers te geven hoe vernieuwing van het gezamenlijke leven en van evangelisatie gevonden kan worden.*
- *Richtingwijzers voor de vernieuwing van het gezamenlijke leven zijn:*
 - *Maak ruimte in de gemeente voor verdriet en negatieve gevoelens*
 - *Wees alert op eenvoudige praktijken van liefde en cultiveer ze*
 - *Stimuleer bewogenheid en betrokkenheid bij mensen in de omgeving*
 - *Train mensen om respectvol in gesprek te gaan met andersdenkenden*
- *Richtingwijzers voor de vernieuwing van evangelisatie zijn:*
 - *Bemoedig mensen om over hun geloofservaring te spreken*
 - *Benadruk de ontspanning van evangelisatie: uitnodiging in plaats van mini-preek*
 - *Experimenteer met nieuwe contextuele verwoordingen van het*

⁷⁹ Volker Küster, *The Many Faces of Jesus Christ* (Maryknoll: Orbis Books, 2001); Joel B. Green & Mark D. Baker, *Recovering the Scandal of the Cross: Atonement in New Testament & Contemporary Contexts* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2000); Stephen Bevans, *Models of Contextual Theology*, revised and expanded edition (Maryknoll: Orbis Books, 2002); Robert J. Schreier, *Constructing Local Theologies* (Maryknoll: Orbis Books, 1985).

evangelie

- *Hoewel we als kerk zoekend onze weg gaan mogen we erop vertrouwen dat het wonder van vernieuwing steeds weer plaatsvindt.*

5. Tips van pioniers over het komen tot een geloofsgesprek

⇒ In dit hoofdstuk lees je een aantal tips van pioniers die veel ervaring hebben met gesprekken over het geloof.

In het vorige hoofdstuk zijn richtingwijzers gegeven voor de vernieuwing van evangelisatie in de lokale kerk. Maar hoe ga je op persoonlijk niveau een gesprek aan met allerlei mensen over het christelijk geloof ('getuigen')? Verschillende pioniers zijn voor dit artikel gevraagd om een aantal tips door te geven:

- Janneke Nijboer (tot voor kort pionier bij @Windkracht3pt0 in Noordwijk),
- Paul Visser (tot voor kort pionierpredikant vanuit de Noorderkerk Amsterdam),
- Robert Jan Nijland (pionier van Faith-Café Lelystad) met zijn pioniersteam,
- Berthe van Soest (voormalig pastor van de pioniersplek Noorderlicht, Breda, in de context van nieuwe spirituelen)
- Jurjen ten Brinke (bekend evangelist bij de gemeente Hoop voor Noord, CGK)

Het is bemoedigend om te zien dat zij allen, onafhankelijk van kerkelijke ligging, veel aandacht hebben voor respect, liefde en dialoog. Hun respectvolle benadering van anderen is lichtjaren verwijderd van het schrikbeeld van de man op de zeepkist, de voet tussen de deur, of de vorm van getuigen die de ander slechts als potentiële bekeerling ziet. Hieronder lees je hun tips over hoe je tot diepere gesprekken komt (5.1), en hoe je een open gesprek over het geloof kunt hebben (5.2). Ik heb hun reacties en tips gerubriceerd maar de woorden die je leest zijn van hen.

5.1 Hoe kom je in gesprekken voorbij de oppervlakte?

Het eerste dat opvalt is dat al deze pioniers enorm veel aandacht hebben voor mensen, oprecht geïnteresseerd zijn in de ander, diep luisteren en met respect in gesprek gaan (dialoog). Het gaat hier niet om een trucje maar om een basishouding. Het tweede dat opvalt is dat ze in hun tips aandacht vragen voor datgene in jezelf dat je verhindert om op deze manier een relatie aan te gaan.

a. Heb aandacht, luister met respect en doe iets samen

- **Paul Visser:** Het begint bij geïnteresseerd zijn in de ander. Dat is de sleutel naar onderling vertrouwen. Het gaat hierbij niet om een foefje. De vraag voor jezelf is: 'Wil ik die ander echt op het spoor komen?' De ander voelt feilloos aan of je echt geïnteresseerd bent of niet, en of je doorvraagt. Ik ben een makkelijke prater, maar ik heb ook geleerd om heel goed te luisteren. Als het kan kom ik graag bij mensen thuis zodat ik

weet hoe ze leven. Het gesprek begint dan vaak bij de oppervlakte. Ik kijk bijvoorbeeld naar hun inrichting en vertel wat me opvalt, wat me aanspreekt en wat verrast. Daarbij zeg ik natuurlijk alleen dingen die ik echt meen (geen oneerlijkheid). Of ik vraag: 'Waar kom je vandaan?' In negen van de tien gevallen beginnen mensen te vertellen. Ik merk dat als je aandacht, ruimte en tijd neemt voor mensen, dan kom je hen op het spoor. Dat is ook waardevol voor henzelf want door dingen onder woorden te brengen komen ze ook zichzelf opnieuw op het spoor.

“Wil ik de ander echt op het spoor komen?”

- **Janneke Nijboer:** Realiseer je dat er in de samenleving weinig tot geen momenten zijn waarop mensen een diepgaand gesprek kunnen hebben. Jij biedt die plek wel. Je wil mensen ontmoeten en met hen in gesprek gaan vanuit liefde. Houdt daarom van de mensen met wie je omgaat. Heb ze lief en sta ervoor open van hen iets van liefde te ontvangen. Ontvang ieder mens alsof het Christus zelf is. Ga het gesprek in als een verkenningstocht die zowel voor de ander, maar zeker ook voor jou verrassingen kan geven. Wees ontspannen en stel open vragen. Luister ook goed want in het alledaagse gaat veel schuil dat verwijzend kan zijn naar het bijzondere. Sluit aan bij het alledaagse en de taal en levens van anderen. Maak jezelf hun context eigen.
- **Berthe van Soest:** Geef echte aandacht. Dat begint heel simpel met de vraag: 'hoe gaat het met je?' Stel open vragen. Die beginnen met de vraagwoorden: 'hoe', 'wat', 'waar', 'wanneer'. 'Hoe voelt dat voor jou?' 'Hoe komt dat?' 'Wat is er gebeurd?' Zorg er wel voor dat je vanuit respect vragen stelt. Je treedt de ruimte van de ander binnen, daar moet je respectvol en voorzichtig mee omgaan. Waartoe wil je een dieper contact? Wat is het verlangen wat er achter ligt? Wat heb jij nodig uit dit gesprek? Hoe is de macht tussen jullie verdeeld?
- **Robert Jan Nijland:** Wees nieuwsgierig. Stel veel vragen en luister vooral. Zoek naar wat je voor de ander kunt betekenen. Waar loopt de ander tegenaan? Aanwezig durven zijn, aandacht voor iemand hebben, liefde kunnen tonen, trouw zijn aan de ander zijn zeer schaars in deze maatschappij. Daar begint het echte gesprek pas. Wees dan ook bereid om jezelf te laten zien. Kwetsbaarheid, twijfel en openheid creëren de basis van een open gesprek. Wat je van de ander verlangt, durf dat ook zelf te laten zien.

“We zijn vaak zo gericht op ‘praten’ (ook in de kerk).”

- **Jurjen ten Brinke:** Het is voor mij meer een 'levensstijl' dan een 'techniek' om een relatie naar een dieper vlak te krijgen. We zijn vaak zo gericht op 'praten' (ook in de kerk). Maar bij al die mensen die ik mocht dopen en die een getuigenis gaven van hoe zij tot geloof kwamen startte

het nagenoeg zonder uitzondering bij 'relatie'. Je kunt mensen uitnodigen of iets met of voor hen doen.

Nodig mensen uit om aan jouw tafel te zitten. Of aan de BBQ. Of op een buurtfeestje, bijvoorbeeld omdat je je tuin hebt opgeknapt en iedereen uitnodigt, of omdat je een geboortekaartje door de bus gooit bij de mensen in je straat, etc. Hiermee neem je vooroordelen van mensen tegen het christelijk geloof weg.

Je kunt ook iets doen: je eigen auto wassen en dan ook direct die van de buurman. Je eigen stoep vegen en ook die van je buurvrouw. Kijk maar wat er gebeurt. Of je gaat iets samen doen. Zoek daarin naar wat de ander heeft of kan. Kan hij of zij goed koken, vraag hem of haar dan of hij het je wil leren. Geef een ander een cadeau voor zijn verjaardag: 'Neem me mee naar jouw favoriete film op mijn kosten, want ik vind het leuk om je beter te leren kennen.'

b. Wees je bewust van je blokkades voor een goede relatie

- **Janneke Nijboer:** Durf alles wat je bescherming biedt af te leggen (kenosis: ontleding/afleggen). Bouw geen vluchtheuvels in de ontmoeting waarop jij je terugtrekt. Oefen je in de navolging van Jezus, die alles wat hem God maakte aflegde om mensen lief te hebben (Filippenzen 2: 6 ff.).
- **Paul Visser:** Ik moet leren om geïnteresseerd te zijn in de ander en me steeds weer in iemands leven te verdiepen, ook als ik even geen zin heb. Dit is ook wat het betekent om Christus na te volgen.
- **Berthe van Soest:** Wees je bewust van je oordeel tijdens het gesprek en parkeer het, het stoort de verkenning van de ander. Hoe meer je van je oordeel bewust bent, is mijn ervaring, hoe beter je in staat bent dit oordeel niet te geven. Je vindt je gesprekspartner misschien wel dom, je kijkt op hem of haar neer neer, je vindt het een heilloos pad dat getoond wordt, je wilt beschermen, een ander pad wijzen, je wordt er bang van, je hebt medelijden. Het kan evengoed zijn dat je jaloers raakt op het mooie pad van de ander en je denkt: 'Had ik maar zo'n spiritualiteit'. Of je denkt, 'Ha, dit herken ik'. Het kan van alles zijn. Wees je er bewust van en parkeer het. Word je ook gewaar van andere zaken die in je roeren: agressie, van dwingendheid, van het grote verlangen iets voor de ander te kunnen betekenen, enzovoort. Merk het op, kijk er later naar en leer ervan. Als het je schokt waar je gesprekspartner mee komt, dan is het de opgave hoe verder te gaan met het contact. Rust en tot jezelf komen helpen daarbij. Zie je gesprekspartners als leermeesters, juist door de schokken die ze brengen. Ze leren je zacht te zijn, uit je comfortzone te komen. Misschien wordt je geloof bevraagd. Wie weet geeft het nieuw zicht op je geloof dat je verrijkt. Soms zet het je voor een keus. Zet ik de relatie

voorop en behoud ik het contact ondanks wat mijn afschuw opwekt, of verbreek ik het?

“Wees je bewust van je oordeel tijdens het gesprek en parkeer het, het stoort de verkenning van de ander.”

- **Robert Jan Nijland:** Pas op met, en wees je bewust van, je eigen vooronderstellingen, bijvoorbeeld over God, kerk en mens. Die kunnen een open gesprek bemoeilijken en mensen voelen dat aan. Ze kunnen zich door die vooronderstellingen veroordeeld voelen. Wees je bewust van je eigen agenda en durf die te (laten) bevragen.

5.2 Hoe kan je op een goede manier over het christelijk geloof spreken?

Als je in gesprekken voorbij de oppervlakte bent kan mogelijk ook het christelijk geloof ter sprake komen. Welke tips hebben de pioniers voor dit inhoudelijke geloofsgesprek?

- Allereerst valt het op dat ze denken dat je je kunt voorbereiden op dit soort gesprekken.
- Ten tweede, benadrukken ze dat je niet moet ‘zenden’ of ‘opdringen’ maar zoeken naar een oprecht en wederkerig gesprek over God en geloof.
- Ten derde onderstrepen ze steeds weer hoe belangrijk het is om jezelf te zijn in dit soort gesprekken (authentiek)

a. Bereid je voor

- **Robert Jan Nijland:** Wees je bewust van wat het evangelie voor jou betekent en hoe het in jouw leven een uitwerking heeft gekregen. Wat wil je de ander meegeven van dat wat jij gevonden denkt te hebben? Wat betekent de kerk voor jou? Wat betekent geloof voor jou? Heb je ervaringen die naar God wijzen? Twijfel je weleens?
- **Janneke Nijboer:** Stel jezelf de vraag: Wat geloof ik wèl? Formuleer positief voor jezelf waarin je gelooft. Probeer het zo onder woorden te brengen dat iemand die niet gelooft het zou kunnen snappen. Doe deze bezinning regelmatig.

“Stel jezelf de vraag: Wat geloof ik wel? Formuleer positief voor jezelf waarin je gelooft.”

- **Berthe van Soest:** Onderzoek in jezelf wat je tegenhoudt om over geloof te spreken, als je het wel wilt, maar niet doet. Schaamte, kwetsbaarheid? Dat kan je helpen om het toch te doen. We zijn als persoon drager van

het evangelie. We geven het het door met ons hele hebben en houden. Zet je licht niet onder de korenmaat.

- **Jurjen ten Brinke:** Bid voor de mensen met wie je in gesprek hoopt te gaan.
- **Paul Visser:** Als je je voorbereid op een gesprek, breng dan in herinnering dat God al met die ander in gesprek is geweest. Dat is niet iets dat je tegen die ander zegt, maar het is een (geloofs-)aannname. Het gevolg van deze aanname is dat (als je in gesprek bent) je gaat zoeken naar 'aanrakingspunten' tussen God en die ander. Wat gaat er in de ander om? Hoe is God met hem/haar in gesprek geweest en zij/hij met God?

b. Niet 'zenden' of 'opdringen' maar een oprecht wederkerig gesprek over God en geloof

- **Jurjen ten Brinke:** Voorkom 'zenden', tenzij iemand je iets vraagt. In mijn gesprekken maak ik vaak de keus om vragen te stellen (omdat ik Jezus dat ook zie doen). 'Hoe bepaal jij eigenlijk het doel van je leven?' En formuleer die vraag dan zo dat het uitnodigend en open is, in plaats van dat de ander zich tegen jou moet verdedigen. Ook hier geldt weer dat dit soort gesprekken makkelijker ontstaan als je samen iets doet, zo mogelijk een activiteit waar geloofsvragen aan bod kunnen komen. Samen naar Kerst op de Dam. Naar de Passion. Naar Zandsculpturen in Elburg. Naar een fototentoonstelling in de Nieuwe Kerk. Ander idee: afhankelijk van je relatie met iemand zou je ook kunnen overwegen om zo'n spel met gesprekskaarten te gebruiken (tafelgesprekken e.a.). Daarmee creëer je als vanzelf een verdiepend gesprek, waarbij het natuurlijk van belang is dat je van tevoren afspreekt dat je elkaar eens beter wilt leren kennen door wat vragen mee te nemen. Het kan gepland op een 'cursus', maar ook meer spontaan op een camping.

“Voorkom 'zenden', tenzij iemand je iets vraagt.”

- **Berthe van Soest:** Er is pas ruimte wanneer iemand benieuwd is naar wat je gelooft en naar jou. Het is dan wel belangrijk dat ze weten dat je gelovig bent, anders kan niemand er naar vragen. Laat kritiek op de kerk en geloof aan bod komen als je gesprekspartner ermee komt en spreek het niet tegen. Zoek naar het verlangen erachter, benoem de teleurstelling. Daarna kan misschien in de loop van het contact ook iets anders geraakt worden door kerk en geloof. Als dat gebeurt, vraag dan ook door. Denk bijvoorbeeld aan het vage: "Er moet wel iets zijn". Neem het serieus en vraag door. Wat is dat 'iets' dan? Durf te vragen naar angsten en diepe verlangens. Vraag naar gevoelens en ervaringen. Vermijd 'waarom' vragen, dat voelt alsof iemand zich moet verdedigen en je komt dan ook op het verstands-niveau.

- **Robert Jan Nijland:** Durf het gesprek als vindplaats te zien waarin je iets van God kunt leren. God is te groot en mysterieus om door een individu (volledig) gekend te worden. Dus niet alleen zenden, maar ook zoeken en ontvangen. Een ontvangende, vragende, zoekende houding is misschien wel meer 'gelovig' dan stelligheid. Neem de mening en visie van de ander serieus en durf die als oprechte mogelijkheid te aanschouwen (misschien leer je wel dat God groter is dan het beeld dat je zelf van Hem of Haar hebt). Laat je verrassen. 'Niet gelovigen' hebben hele inspirerende antwoorden waar je van kunt leren. Begin het gesprek dus vooral bij de mens die tegenover je staat en niet bij het beeld dat jij hebt van God. Gebruik daarom ook geen geloof/kerk-jargon! Als je in een gesprek woorden gebruikt die je afgelopen week (buiten de zondag om) niet in de mond hebt genomen, dan staat het te ver af van het dagelijks leven. Leer nieuwe woorden te vinden voor begrippen die we in de kerk veel gebruiken maar waar we in het dagelijks leven nooit over spreken. Je hoeft in zo'n gesprek ook niet tot consensus te komen. Leer lief te hebben en trouw te zijn als je het niet met elkaar eens bent.

- **Janneke Nijboer:** De permissie om over geloof te spreken moet je krijgen van jouw gespreksgenoot. Verken daarom of jouw gespreksgenoot dit geeft. Heb daarbij oog voor non-verbale reacties. Check dit een aantal keer, als je onzeker bent, of jouw inbreng in het gesprek nog gewenst is. Vermijdt daarbij wel de gedachte dat je iets hebt dat je een ander ook gunt. Dit zorgt voor ongelijkwaardigheid vanaf het eerste moment van de ontmoeting. Zoek in wederkerigheid naar je eigen antwoord en zoek met de ander mee naar haar antwoord. Zeg bijvoorbeeld: 'Voor jou is dat wat er tussen mensen gebeurt, voor mij zit er ook iets van God bij...' Als je dan ruimte voelt om dit uit te leggen, kun je dat doen.

- **Paul Visser:** Ik vraag mensen op een eerlijke en luchtige manier naar hun ervaring met God. Vaak zeg ik er met een knipoog bij dat het een beetje beroepsdeformatie van me is dat ik er naar vraag. 'Is er iets tussen God en jou? Is er wel eens iets geweest?' Ik ben gewoon heel nieuwsgierig naar wat de ander nu gelooft of niet gelooft, en wat zijn of haar frustraties met God of geloof zijn, of wat voor ontdekkingen er zijn geweest. Ik spreek eigenlijk heel weinig over de kerk, de Bijbel, of het Christendom. Ik spreek wel over Jezus maar wordt zenuwachtig van een Jezus-theologie die losgezongen is van God. Ik wil in gesprek over hoe mensen reageren op God. Ik zoek daarbij altijd naar de goede woorden en merk dat in elke ontmoeting de juiste taal als het ware geboren wordt. Natuurlijk kan ik in een gesprek ook wel eens met de mond vol tanden zitten, maar als je elkaar echt ontmoet heeft dat een eigen waarde. Dan beleef je ook plezier aan gesprekken, zelfs al leidt het tot niets, want het is een ontmoeting. Ik dank God voor ontmoetingen. Op hoop van zegen, maar daar ga ik niet over. Mensen vinden dit soort gesprekken ook echt boeiend omdat ze aanvoelen dat ik hen niets opleg, maar het gaat wel ergens over.

c. Wees jezelf (authentiek)

- **Berthe van Soest:** Als je uit je hart spreekt dan zit je op gevoelsniveau, dat komt aan en geeft een werkelijke verbinding. Zeg wat je op dat moment aan je geloof hebt, wat het met je doet, of wat het je geeft. Je diept het op, helemaal uit je buik. En het maakt dan niet uit wat je zegt, hoe cryptisch het ook is of in onbegrijpelijke geloofstaal. Het gaat om je ogen die zacht gaan staan, je oprechtheid, je uitstraling.
- **Robert Jan Nijland:** Wees vooral jezelf. Speel geen rol tijdens het gesprek, wees niet extra 'heilig'. Blijf met beide voeten op de grond, blijf bij het alledaagse. Mensen hebben meer aan verhalen waarin ze iets van zichzelf herkennen dan hoogdravende theologische gedachtegangen en visies. Misschien begint het wel bij de kerk (of het gemis daarvan). Dat is een tastbaar geheel, waar mensen een beeld bij kunnen krijgen.

**“Speel geen rol tijdens het gesprek,
wees niet extra ‘heilig’.”**

- **Paul Visser:** Je hoeft nooit meer te vertellen dan wat je weet. Getuige zijn betekent dat je deelt wat je zelf van God gekregen hebt. Je hoeft niet meer dan getuige te zijn. Ik weet niet alles van God, maar wat ik weet vertel ik. Dat geeft ontspanning. Je hoeft de ander ook niets op te dringen en het is ook niet aan jou in hoeverre de ander gaat geloven. Deze houding geeft innerlijke vrijheid.
- **Jurjen ten Brinke:** Vertel uit je eigen leven. Doe dat voorzichtig en persoonlijk, houd het dichtbij jezelf (dus geen ‘algemeenheden’). ‘Mag ik je vertellen hoe dat in mijn leven is gegaan? Ik ben opgevoed in een christelijk gezin waar ik dankbaar aan terug denk. Maar je snapt denk ik wel dat je dan niet automatisch gaat geloven. Ik heb ook een moment in mijn leven gehad dat ik dacht: en nu? Waar wil ik voor leven? Vervolgens...’. Belangrijk is in ieder geval dat je authentiek bent. Geen vraagstukken oplossen, maar richting wijzen en daar ook je eigen worsteling en gevoel in mee laten doen. Probeer een gesprek of discussie niet te ‘winnen’. Geef eerlijk aan dat jij het ook moeilijk vindt dat er zoveel kinderen aan honger sterven. Dat je geen antwoorden hebt op alle vragen. Maar dat je ook blij bent dat je met je vragen en boosheid een adres hebt: God. Kort gezegd: niet overtuigen, maar getuigen.

“Kort gezegd: niet overtuigen maar getuigen.”

Voor mij betekent eerlijk zijn ook dat ik anderen vertel als ik voor hen bid. Als je een relatie hebt (buren, collega's, etc.) dan kan het moment ontstaan dat iemand iets aan je vertelt. Over een zieke zus. Of een echtscheiding in de familie. Of een neef die zelfmoord pleegde. Of... Vaak is dat iets waar je nauwelijks antwoorden op hebt. Doe dan in ieder geval wat je wél kunt: zeg tegen de ander dat je voor hem bidt. Ik heb nog nooit meegemaakt dat men dan zegt: dat mag je niet doen. Meestal is de reactie: 'oh, wat bijzonder. Dankjewel.' Eén keer zei iemand: als jij denkt dat het helpt, ga je gang. Nou, prima, als dat het meest negatieve is wat ik hoor... Soms voel ik de vrijmoedigheid (dat heeft wel wat jaren geduurd) om het ter plekke te doen. 'Mag ik voor je bidden?' – Oh, ja fijn. 'Zullen we het nu doen?' – Wat, nu!? 'Ja? Kan gewoon hoor.' En dan doe ik dat.

- **Janneke Nijboer:** Als je iets inbrengt vanuit het geloof, spreek dan altijd vanuit je eigen standpunt. Verschuil je niet achter kerkelijke standpunten. Het gaat om jouw verhaal, om wat jij gelooft. Wees altijd eerlijk. Maak jouw weg in het geloof niet mooier dan het is, maar maak de betekenis die het geloof voor je heeft ook niet minder dan het voor jou is.

“Maak jouw weg in het geloof niet mooier dan het is, maar maak de betekenis die het geloof voor je heeft ook niet minder dan het voor jou is.”

Tips om in gesprekken voorbij de oppervlakte te komen:

- *Heb aandacht, luister met respect en doe iets samen*
- *Wees je bewust van je blokkades voor een goede relatie*

Tips voor het geloofsgesprek

- *Bereid je voor*
- *Niet 'zenden' of 'opdringen' maar een oprecht wederkerig gesprek over God en geloof*
- *Wees jezelf (authentiek)*

Verwerkingsvragen

In dit artikel is heel wat aan de orde gekomen. Onderstaande verwerkingsvragen kunnen je helpen om de inhoud van het artikel te laten 'landen':

1. In deel 2 van dit artikel worden verschillende uitdagingen genoemd die twijfels en verwarring in de kerk veroorzaken. Welke herken jij het meest? Zijn er anderen die je zou willen noemen?
2. Vind jij het gebruik van de ballingschap-metafoor behulpzaam? Waarom wel/niet?
3. Waar ligt volgens jou de eenheid in de theologisch veelkleurige Protestantse Kerk? In deel 3 van dit artikel wordt gezegd dat de eenheid van de kerk in het evangelie ligt. Ben je het daarmee eens? Waarom wel/niet?
4. Probeer eens voor jezelf op te schrijven wat voor jou de kern van het goede nieuws is waardoor je je gedreven voelt en wat je anderen gunt. Deel dit met iemand anders.
5. Wat zijn voor jou de meest behulpzame richtingwijzers in deel 4 om tot vernieuwing van het gezamenlijke leven en evangelisatie te komen? Hoe ga je die implementeren?
6. In hoofdstuk 4.2 (punt 2) staan twee prikkelende citaten van de Wereldraad van Kerken en van aartsbisschop Justin Welby. Wat roepen deze citaten bij je op?
7. Hoe ga jij persoonlijk om met gesprekken over het geloof met 'anders-gelovigen'? Welke tips van de pioniers hebben jou geholpen?
8. Wat ben je van plan om concreet te gaan doen naar aanleiding van dit artikel?

Literatuur

Abraham, William J. "A Theology of Evangelism: the Heart of the Matter." www.academia.edu/35411840/A_Theology_of_Evangelism_The_Heart_of_the_Matter.

Abraham, William J. *The Logic of Evangelism*. Grand Rapids, William B. Eerdmans, 1989.

Aisthorpe, Steve. *The Invisible Church: Learning From the Experiences of Churchless Christians*. Edinburgh, Saint Andrew Press, 2016.

Anders, Christoph. & Biehl, Michael & Noort, Gerrit. "Geroepen tot Transformerend discipelschap in Noord-west Europa." In: NZR Cahier 3, *Geroepen om leerling te zijn*. Driebergen, Nederlandse Zendingsraad, 2018.

Anglican Communion. *Intentional Discipleship and Disciple Making*. www.anglicancommunion.org/media/220191/intentional-discipleship-and-disciple-making.pdf.

Beach, Lee. *The Church in Exile: Living in Hope after Christendom*. Downers Grove, InterVarsity Press, 2015.

Benjamins, Rick. "Waar wij ons bevinden. Een lokalisatie op de theologische landkaart." In: Benjamins, Rick & Offringa, Jan & Slot, Wouter (red.). *Liberaal Christendom: Ervaren, doen, denken*. Vught, Skandalon, 2016.

Bevans, Stephen B. & Schroeder, Roger P. *Constants in Context: A Theology of Mission for Today*. New York, Orbis Books, 2005.

Bevans, Stephen. *Models of Contextual Theology*, revised and expanded edition. Maryknoll, Orbis Books, 2002.

Boer, William den (red.), *Hoe kan Jezus' kruisdood ons verlossen? Christus Victor en verzoening door voldoening in verleden en heden*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn Motief, 2020.

Borg, Marcus. *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith*. New York, HarperCollins, 2004.

Bosch, David. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*. Maryknoll, Orbis Books, 1991.

Bourgeault, Cynthia. *The Wisdom Jesus: Transforming Heart and Mind - a New Perspective on Christ and His Message*. Boston, Shambhala, 2008.

Brinkman, Martien. *De niet-westerse Jezus: Jezus als bodhisattva, avatara, goeroe, profeet, voorouder en genezer*. Zoetermeer, Meinema, 2007.

Noort, Avtzi and Paas (eds.). *Sharing Good News: Handbook on Evangelism in Europe*. Geneva, WCC Publications, 2017.

Brueggemann, Walter. *Deep Memory, Exuberant Hope: Contested Truth in a Post-Christian World*. Minneapolis, Fortress Press, 2000.

Brueggemann, Walter. *Biblical Perspectives on Evangelism: Living in a Three-Storied Universe*. Nashville, Abingdon Press, 1993.

- Brueggemann, Walter. *Cadences of Home: Preaching among Exiles*. Louisville, Westminster John Knox Press, 1997.
- Campbell, Ted A. *The Gospel in Christian Traditions*. Oxford, University Press, 2009.
- Dickson, John. *The Best Kept Secret of Christian Mission: Promoting the Gospel with More Than Our Lips*. Grand Rapids, Zondervan, 2010.
- Dunn, James D.G. *Unity and Diversity in the New Testament*, Third Edition. London, SCM Press, 2006.
- Gorman, Michael J. *Becoming the Gospel: Paul, Participation, and Mission*. Grand Rapids, William B. Eerdmans, 2015.
- Green, Joel B. & Baker, Mark D. *Recovering the Scandal of the Cross: Atonement in New Testament & Contemporary Contexts*. Downers Grove, InterVarsity Press, 2000.
- Gunton, Colin E. *Yesterday and Today: A Study of Continuities in Christology*. London, SPCK, 1972.
- Hoedemaker, Bert. *Met anderen tot Christus: Zending in een postmissionair tijdperk*. Zoetermeer, Boekencentrum, 2000.
- Hoedemaker, L.A. "Het volk van God en de einden der aarde." In: Verstraelen, F. J. (eindredacteur). *Oecumenische inleiding in de missiologie: teksten en konteksten van het wereldchristendom*. Kampen, Kok, 1988.
- Küng, Hans. *Das Christentum: die religiöse Situation der Zeit*. München, Piper Verlag, 1994.
- Küster, Volker. *The Many Faces of Jesus Christ*. Maryknoll, Orbis Books, 2001.
- Linden, Eeuwout van der. "Zending herijken: veranderen van richting." In: L. A. Hoedemaker (redactie), *Theologiseren in context*. Kampen, Kok, 1997.
- McCann Jr., J. Clinton. *A Theological Introduction to the Book of Psalms: The Psalms as Torah*. Nashville, Abingdon Press, 1993.
- Moltmann, Jürgen. *The Crucified God*. London, SCM Press, 1974/2001.
- Newbigin, Lesslie. *The Gospel in a Pluralist Society*. Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing, 1989.
- Noort, Gert. *De wil tot vrijmoedigheid: over missionair-zijn als gave en verwachting*. Utrecht, KokBoekencentrum, 2020.
- Noort, Gert. *Heil in missionaire samenwerking: Missiologische kanttekeningen bij convergentie in visies en praktijken*. Kampen, Theologische Universiteit, 2019.
- Nouwen, Henri *Reaching Out: The Three Movements of the Spiritual Life*. New York, Doubleday, 1975.
- NZR Cahier 3, *Geroepen om leerling te zijn*. Driebergen, Nederlandse Zendingsraad, 2018.
- Paas, Stefan. "Post-Christian, Post-Christendom, and Post-Modern Europe: Towards the Interaction of Missiology and the Social Sciences." In: *Mission Studies* 28, 2011.

- Protestantse Kerk in Nederland, beleidsnota. *Kerk 2025 - Waar een Woord is, is een weg*. www.protestantsekerk.nl/ideeenbank/kerk-2025-waar-een-woord-is-is-een-weg.
- Protestantse Kerk in Nederland, *Jezus Christus, onze Heer en Verlosser*. Zoetermeer, Boekencentrum, 2001.
- Protestantse Kerk in Nederland, Rapport voor de synode van de d.d. 12, 13 en 14 mei 2004, *Wat bijdraagt aan het getuigen... Over missionair kerk zijn*. MDO 04.01.
- Reimer, Johannes. *Die Welt umarmen: Theologie des gesellschaftsrelevanten Gemeindebaus*. Transformationsstudien Band I. Marburg, Francke, 2009.
- Reimer, Johannes. *Gospeling: Lernen, von Jesus zu reden*. Marburg, Francke, 2019.
- Reimer, Johannes. *Hereinspaziert! Willkommenskultur und Evangelisation*. Schwarzenfeld, Neufeld Verlag, 2013.
- Roest, Gert-Jan. *Hoopvol leven: Ontdek de weg die Jezus wijst*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 2019.
- Roest, Gert-Jan. *Open leven: Ervaar de weg die Jezus wijst*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 2019.
- Roest, Gert-Jan. "Op zoek naar de toren in het midden: verzoening in de westerse context." In: Boer, William den (red.). *Hoe Jezus' kruisdood ons kan verlossen: De relatie tussen 'Christus Victor' en 'Verzoening door voldoening'*. TU Bezinningsreeks. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn Motief, 2020.
- Roest, Gert-Jan. *The Gospel in the Western Context: A Missiological Reading of Christology in Dialogue with Hendrikus Berkhof and Colin Gunton*. Leiden, Brill, 2018.
- Roest, Gert-Jan. *Wie wil er missionair zijn? Over verwarring, allergieën en de inhoud van missionair werk*. Utrecht, Protestantse Kerk, 2020.
- Rohr, Richard. *The Universal Christ: How a forgotten reality can change everything we see, hope for and believe*. London, SPCK, 2019.
- Sanneh, Lamin *Het evangelie is niet los verkrijgbaar: het christendom als inculturatie-beweging*. Kampen, Kok, 1996.
- Schreiter, Robert J. *Constructing Local Theologies*. Maryknoll, Orbis Books, 1985.
- Slob, Wouter & Schaik, Job van. *Van God spreken: Gesprekken over religie, geschiedenis en filosofie*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn Motief, 2019.
- Sonneveld, Reinier. *Het vergeten evangelie: Het geheim van Jezus verandert alles*. Amsterdam, Buijten & Schipperheijn Motief, 2018.
- Stone, Bryan. *Evangelism after Christendom: The Theology and Practice of Christian Witness*. Grand Rapids, Brazos Press, 2007.
- Taylor, Charles. *A Secular Age*. Cambridge, The Belknap Press of Harvard University Press, 2007.
- Tomlin, Graham *Een kerk die prikkelt: uitdaging om provocerend gemeente te zijn*. Kampen, Voorhoeve, 2008.
- Tracy, David. *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism*. London, SCM Press, 1981.

Verkuyl, Johannes & Jager, Okke. *Inleiding in de Evangelistiek*. Kampen, Kok, 1978.

Walls, Andrew F. *The Cross-Cultural Process in Christian History*. New York, Orbis Books, 2002.

Walls, Andrew F. *The Missionary Movement in Christian History: Studies in the Transmission of Faith*. Maryknoll, Orbis Books, 1996.

World Council of Churches. *Christian Witness in a Multi-Religious World*. In het Nederlands vertaald als "Christelijk getuigenis in een multireligieuze wereld: aanbevelingen voor gedrag."
www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/interreligious-dialogue-and-cooperation/christian-identity-in-pluralistic-societies/ChristianWitness_NL.pdf

WereldRaad van Kerken, *Samen voor het leven: zending en evangelisatie in een veranderende wereld*. www.raadvankerken.nl/fman/4887.pdf.

Williams, Cate. *Pioneering Evangelism: Seeing the Whole Picture*. Anvil, Journal of Theology and Mission, Vol. 33, issue 2.

Wisse, Maarten. *De Bijbel in het midden: Het geloofsgesprek te midden van verschillen*. Utrecht, KokBoekencentrum Uitgevers, 2019.

Wright, N.T. *Cross and Kingdom: Putting the Christian story together again*, www.abc.net.au/religion/cross-and-kingdom-putting-the-christian-story-together-again/11021300